

ЯРОСЛАВ ГРИНЕВИЧ

КАТРЯ ГРИНЕВИЧЕВА

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

YAROSLAW HRYNEWYCH

KATRIA HRYNEWYCHEWA

BIOGRAPHICAL OUTLINE

COPYRIGHT

Published by "Homin Ukrainy" (Ukrainian Echo) Publ. Co. Ltd.
140 Bathurst St., Toronto 2B, Ont. Canada

ЯРОСЛАВ ГРИНЕВИЧ

РБ
3955
H879
Z5 H8
С.З.

КАТРЯ ГРИНЕВИЧЕВА

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

diasporiana.org.ua

1968

Накладом Видавництва „Гомін України”

Торонто, Онт., Канада

БІБЛІОТЕКА ВИДАВНИЦТВА „ГОМІН УКРАЇНИ”

Ч. 35

Всі права застережені

На обгортці фото Катрі Гриневичевої у 50 р. життя
(світлив П. Щурат)

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Біографічних видань дотично наших визначних діячів культури, які в останніх десятиліттях залишили цей світ, у нас майже немає. Якщо ж про декого таке видання появиться, то воно не завжди показує нам дану постать у правдивому світлі.

А відійшло від нас чимало визначних творців нашої культури — поетів, письменників, науковців і т. д. Вони дали нам у спадщині свої цінні твори, насажені глибиною думки, високим мистецтвом, а надусе — великим морально-виховним і національно-ідейним змістом.

До авторів таких творів безумовно належить письменниця Катря Гриневич.

Відомо, що передові культурні народи ставляться з належною увагою і пошаною до творців своєї культури. Про них вони постійно пам'ятають. Їх твори читають і відомості про них передають своїм нащадкам. Таким чином народи формують свою духовість, свою національну ідеологію, пізнають себе краще і знають свою вартість. Для тих народів шлях у світі відкритий, вони долають життєві перешкоди і труднощі.

Саме ці моменти стали спонукують для видання в нашому видавництві цього біографічного нарису про нашу визначну письменницю Катрю Гриневич, яка творила від кінця минулого і майже до половини цього сторіччя.

Нарис має більшу вартість теж тому, що писаний сином письменниці д-ром Ярославом Гриневичем, отже подані в нarisі дані безумовно вірні.

Не будемо твердити, чи ці дані зовсім вичерпні знаючи, що обставини в яких нам приходится жити не надто сприяють для написання того роду праці.

Все ж із нарису бачимо, що автор солідно попрацював, щоб на підставі вірогідних даних показати нам правдивий образ письменниці, її життєвий шлях від дитячих літ аж до смерті, її довголітню творчість і творчі надбання.

Варто підкреслити, що творчим стимулом і дороговказом для письменниці були такі велетні нашого духа, як Іван Франко, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська і ін. Письменниця була з ними в добрих зв'язках, від них вона перейняла кращі задуми творчості і творчого світогляду і немов з „їх духа печаттю”, але власним трудом і талантом вийшла на висоти української духовості.

З нарису читач довідається як у чужому оточенню, не знаючи своєї мови ані історії свого народу, письменниця Катря Гриневич, немов вдихнула в себе раптом запах евшан-зілля, коли зрозуміла читане їй батьком „Народовіщання”. Воно й стало спонуккою для неї навернутись до свого народу, жити для нього і творити.

У нашій дійсності чимало наших визначних і обдарованих творчим талантом одиниць потребують отого „Народовіщання”, щоб бути із своїм народом, працювати для нього і творити, як це бачимо на прикладі письменниці Катрі Гриневичевої.

Твори Катрі Гриневичевої критика оцінила високо. Про це згадує автор нарису д-р Я Гриневич. Незалежно від того, при кінці нарису містимо два уривки із статей про творчість К. Гриневичевої, а саме: літературознавця і критика Вол. Дорошенка і суспільно-громадської і культурної діячки Олени Кисілевської.

I. Варяниця.

ВСТУП

Євген Маланюк написав у статті п. з. „Пам'яті Катрі Гриневичевої”, — „Арка”, ч. 5, травень 1948 р. в Мюнхені, — на вступі: „Завдяки своєрідності нашого національного життя і особливостям культурного процесу — багато літературних імен у нас чекатимуть ще довго на того сакраментального, — „майбутнього доцента”, — а може, часом, і впрост на свого Колюмба.”

14 років пізніше він у „Книзі спостережень”, В-во „Гомін України”, Торонто, Канада, 1962 р., — говорячи про творчість Юрія Липи, — написав на стор. 233-ій таке:... „Липі судилось перепровадити історичну комасацію сучасної літературної мови. Але ретроспективне словництво поезій Липи новим освітило світлом минуле — і виявило до того часу незауважену лінію традиції: — від поетів Києво-могилянської школи через Сковороду до поета П. Куліша, М. Филянського та К. Гриневичевої (що ще і досі чекає свого критичного Колюмба) — включно.”

Я не збираюся бути її Колюмбом, але, як син, що прожив з нею спільно довгі роки життя і брав участь в обставинах, серед яких вона жила, думала, студіювала, творила, писала, — можу кинути нижче написаними рядками моїх споминів світло на може неясні й незрозумілі сторінки її творчости, — про що вже чимало цікавого і істотного говорили різні її „Колюмби”: Почавши від того, хто її „відкрив” — Івана Стефаніка, і „дав школу” її творчості — Івана Франка, — по черз Володимира Дорошенка, Богдана Лепкого, Остапа Грицяя, Івана Коровицького, Богдана Гармаша і інших.

Я написав життєпис покійної матері, присвячуючи

багато уваги тим постатям нашого культурного ренесансу початків 20 століття, які переступали поріг нашої хати, щоб відбути сакраментальну візиту, „бути у Гриневичевої”, „розмовляти з Гриневичевою.” — Але не менше уваги я присвятив її дитячим літам, які вона провела з батьками в запроторенні в Кракові, повнім історичних пам'яток — хоч не рідних, — та все таки пам'яток, які мали незаперечний вплив на формування молодшої душі, — про що вона сама пише у споміні п. з. „Душа нічия.”

Щоб бути „літературним Колюмбом Катрі Гриневичевої” — замало буде присвячувати увагу тільки її — стилеві, стилеві життя й писання. Бо одне й друге це не інженерська архітектура. У письменника істотним, крім стилю, є зміст його писання. Письменник — не актор. Актор переживає в житті те, що він грає на театральній сцені, так далеко, що загублює межу між фантазією і дійсністю. Стиль життя Гриневичевої і її писання основно різнилися від себе.

Письменниця інакшою мовою редагувала „Дзвінок” для молоді, інакшою мовою писала свої „Легенди і оповідання” з релігійної тематики і „По дорозі в Сихем”. Інакшою мовою написано „Непоборні”. Історичні романи „Шоломи в сонці”, чи „Шестикрилець” писані мовою епохи князя Романа Галицького.

Мистець-малюєр добирає такі кольори, які йому потрібні, щоб намалювати по-мистецькому свій твір. Те саме робить письменник, чи поет...

Приписувати письменниці, що вона говорила мовою боярів, — це безглуздя. Мати говорила тією мовою українською, що її вживали всі наші пані львів'янки, зокрема інтелектуалістки. По цьому „Вступі” — перейду до життєпису письменниці.

Ярослав Гриневич

РОЗДІЛ I.

*Дитячий і дівочий вік письменниці. Винники. Краків.
Василь Стефаник. Письменниця виходить заміж
і виїжджає до Львова.*

Катря прийшла на світ 19 листопада 1875 р. у містечку Винники під Львовом у сім'ї Василя Банаха, державного службовця, і Марії з Кубаїв, — як найстаріша дитина. Вивести у люди, дати освіту усій дівчорі: дочці і шістьом синам було батькам не легко. Тож життя в домі Банахів межувало із спартанською простотою. Брати Катрі здобули високу освіту. Д-р Валерій був адвокатом у Надвірній, о. Іван — сотрудником греко-католицької катедри у Перемишлі, д-р Володимир — лікарем, Денис — учителем й організатором хору в с. Гаї під Львовом, Євген, хорунжий УГА, загинув у 1920 р. в „чотирокутнику смерті”, а наймолодший Богдан впав від польської кулі в часі листопадових боїв у 1918 р. у Львові. Був ще один брат, Григор, який помер дитиною.

Дитячий вік Катря провела у Винниках. У своєму спогаді п. з. „Нестерті сліди” вона пише:

„Давно цьому, правда, але так як учора тільки. Листопад у Кракові, курить перший сніг. Ми нещодавно приїхали тут із рідних Винник під Львовом, що мерехтять як брильянт у сонці, у лісовій оправі. Мало не все, що було там, у власнім гнізді найціннішого і двійко нас малих дітей, привезено у далеку чужину. Ясенова, весела, на міць збудована обстановка, світлини близьких, дзеркало в різьблених, золочених рамах, — схилене над лискучою тафлею комоди, — білі як сніг з ручним

маминим мереживом серпанки у вікнах... Хоч сніг, цвіли, гойдались там фуксії, ніби аметистові наушници тачечниць, і геранії яркочервоні з корінним, суворим, мов мушкат запахом, — перечили зимі.

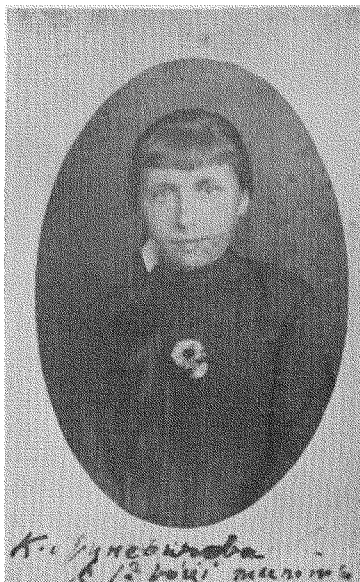
Це все аж надто скромне й звичайне, проте незвичайність лежить деінде: в повному спокої й силі, почутті власної гідности й віри в себе, які виплекали були в своїй психіці добротливі й вдумливі сім'ї моїх батьків. До речі це все було характерне для часів перших роверів, обичаєвої чистоти, штравсівських вальсів і Шубертових пісень.

Тоді, а радше ще перед приїздом — увійшла в мое щойно пробуджене життя повагою, величним обрядовим кроком — святість роду, стара, з-перед більш півтори сотні літ книга, із шкіряним, трохи обнищеним хребтом — і помітними, закріпленими назавжди слідами доторків поколінь, як чорний камінь Кааби, що задержує сліди мандрівних уст. Це було крем'янецькопечерське „Народовіщання”, а в ньому, в „Поуках” — дороговказ правоти й чести, побіч оповідань у белетристично — апокрифічній праформі, де, мов сковане бурштином, жевріло своєрідне, дуже старе слово.

Книгу цю, що з черги є у мене (між пожовклими сторінками пергамену лежать родинні клеписдри й вінчальні косиці), не вільно було нам малим рушати, а місце її було побіч лямпки з оливою й плавцем, — що горіла день і ніч перед Богоневістою.”

„Хто б подумав, — кому в сні приснилося б, що книга ця мертва, безмовна, здавалось би, річ, буде, немов чудодійний радій, крізь камінні стіни променіти животворче слово на все існування запротореної сім'ї? І збереже нас до одного серед чужого заливу? І що вона стане нашим мечем і панцером аж до часу повної перемоги?

Для мене тоді, чотиролітка, й по сьогодні ще ця книга пригадує образ мами, як ходить молоденька, у сукні фіялкової барви по слизковому, винницькому саді (тепер Титлівці).

Катря Гриневичева в 13 році життя

Мило було в нас, коли вечоріло: мама засвічувала спроквола лампу, чисту як хрусталь, повну нафти, так прозорої, аж відбивала блакиттю від скла. Мама зідхала поривисто так, як зідхає, шелестить під вечір сосна. Не даром тількищо кинула лісову дебру, заховану, мов міцне гніздо, в тінях високого шляху. Часом сосни у вечір не шелестіли зовсім і часом мама чудово, тепло мовчала... Тато, як завжди, приходив вневдзі, а тоді пильнував дитячої молитви перед сном. Я пропонувала всякі зміни та застереження. Тато: ось свята Катерина над твоїм ліжком теж молиться, хіба не бачиш? — Як вона молиться? — Читає!... В короні небесної перемоги, сперта на зубчасте, мученицьке колесо, з пальмовим гіллям в одній і отвертою книгою у другій руці, свята моя іменниця чинила, немов сильнішими від самої смерти, дорогоцінності писаного слова.

Минули роки, поки я стала розуміти символ цієї по-

статі, — прочувати велич пальмової вітки і патос червоно-золотих ініціалів. Зв'язок із зубчастим, мученицьким колесом я віднайшла далеко пізніше.”

Народня школа у Кракові — польська. Катря — мале дівча, на личку веснянки, волосся заплетене у косу, на чолі, над голубосірими очима, модна тоді гривка. До школи далеченько, — до цього дворазова наука денно. А в школі особлива атмосфера: це було яких 15 років після останнього польського повстання з 1863 р. У Кракові жили ще учасники цього повстання, зокрема ті, що покинули Польщу під московською займанщиною. Поляки зберігали ще довгі роки народню жалобу.

На традиціях останнього повстання виховувалося нове польське покоління. По містах зникли барвисті одяги. Жінки одягалися у чорні, довгі сукні, — коміри під шию. Біжутерію складали на „Скарб народови”. Мужчини одягались у чамари й конфедератки, густо-часто при боках контушів видніла шляхетська карабеля...

На вулицях міста видно було чимало інвалідів, калік із останнього повстання. Польські письменники, поети й малярі творили під впливом подій останнього повстання. Це були часи Матейка, Висп'янського, Гротгера та інших.

Ця атмосфера діяла теж і в школах. Вона вплинула на Катрю, яка захоплена визвольним зривом польського народу, — прощає полякам те, що польські сусіди по приїзді її батьків у Краків замкнули їм воду в криницях. Вона навіть пише вірш про безталанних польських повстанців, які по невдачному повстанню „поклали на кийки свої жебрачі торби й пішли по краю на скитальче життя”. Здавалося, що родина Банахів серед польського моря у Кракові зденаціоналізується...

На Катрю впливала сильно душа міста: давній королівський замок Вавель, — у ньому повно історичних пам'яток (в цьому чимало наших — українських, загарбаних поляками). „Смоча печера” — з переказом про смока, що там живе, в одній залі прапори і королівські

Василь Банах, батько письменниці, урядовець
у Винниках, пізніше в Кракові

інсигнії. А які зразки архітектури та вітражового мистецтва! Тут, на Вавелі, саркофаги, у яких спочивають польські королі, а з них останній Август III, кн. Юзеф Понятовський, Тадеуш Косцюшко, „вещ-пророк” Адам Міцкевич та інші. Через старинну, вузьку Фльоріанську браму видніє ринок, де колись складали польському королеві Жигмонтові Старому чолобитню прусаки і де колись Тадеуш Косцюшко складав перед народом присягу, що буде боронити рідний край. Тут і там стрілисті вежі готичних костелів.

Катерина Банах знає про ріку Вислу, але не знає про Дніпро. Вона в школі й поза школою читає багато: „У мої руки — пише вона в одному споміні — попадали всуміш, поруч месіянстичної польської літератури, класики Заходу.”

Одначе підсвідомість говорить їй, що Вавель з його історичними пам'ятками і все те польське оточення для неї — чужі. Про це говорить таємнича книга її батьків „Народовіщання”, з якої її батько читав у голос в неділі і свята. Одначе все те, що батьки говорять про рідний край, таке дивно далеке, — так дуже хотілося б поїхати туди, побачити наш власний... Вавель!

Молода Катря вчиться в семінарі, що був у ті часи для жінок єдиною найвищою школою. Тут вона звертає увагу своїх учителів великим знанням світової літератури і... незвичайно гарним, каліграфічним письмом. Може між тим її почерком і дбайливо витонченим і викінченим стилем її писань існує зв'язок.

Це „гарне писання” рятує її не раз у школі від недотягнень у науці — особливо у нелюбленій математиці. Але, коли вона дістає на півріччя „двійку” з німецької мови, її батько, людина твердих засад, віддає її на науку до ...німецького лицею...

В одному із своїх спомінів Катря Гриневичева написала:

„Минули роки, коли я стрінулася з назвою „Академічна Громада”. Поезуїтська церква св. Норберта мала бути завдяки енергії пароха о. Борсука перебудована. Збірку на ту ціль вели студенти. Після кількох літ, відерті ями долівки, розбиті сходи хорів, скляне сміття світильників, стали неправдоподібним спомином. Говорено в нас, що студенти „Громади” нав'язали взаємини з художниками Кракова, в першу чергу з асимільованим чехом Матейком і що в обновленій церкві стане високоартісний іконостас. — Під цю пору нутро костела Диви Марії розмальовували найчільніші мистці, — їх зацікавлено справою церкви і так повелося двигнути згодом іконостас з картинами Матейка, Семірадзького і

їн. Відтак студенти зорганізували хор, прикрасу Бого-служень, на яких, мов на концертах, товпилися чужинці. Зокрема увесь Краків подивляв свято Йордану, коли перемиські співаки-богослови приїздили в допомогу хорові „Академічної Громади”.

Те, що я чула в церкві, було старослов'янщиною — мамині пісні відірвані від життя, — тому як гарфу і флет почула я раз серед „пляртів” живу українську мову. Розмовляло двох молодих людей, які й зникли зараз у просіці дерев, відкритій на вул. св. Анни й мури старого університету.

Яка потрясаюча подія! Це ж була моя загублена мова, ця сама, через яку я була виїмком серед гурту, була ким іншим. Я йшла довгу хвилину по цій музичній полісі, як люнатик по смузі місячного блиску.

Мене підсвідомо цікавило мистецтво й я залюбки вступала перед наукою у храми Кракова, оглядала старі, високі, чорнодубові, з малюнками на вузьких опертах різьби й картини, усю привабу чужих історичних пам'яток. Кругом старий, спатинований Краків, люди в ньому вдумливі, як Шліман на розкопках Трої. Тих, які творили культурні цінності бачилось майже кожному днину. Шуйські, Фалат, Пшибишевські, Галль. Чи не на кожному кроці пересікав мою дорогу артистичний елемент і я тяготіла, як пилінка до магнету. Покищо треба було вчитися, вчитись багато... За змогу підійти до цього ідеалу заплачено досить! Кинено ниви батьків, чарівну оселю й цвинтар з вишнями проміж могили. — Проміняю тишу і сад за глоту й брудні мури. — Продано білу хату в самому шумі винницького лісу. Чужі руки стали там начеряти воду з глиб криниці з густо заплетеними горіхами поверх неї і кратною в безпеку вивіркам...

Минало мені літ вісімнадцять. Друковане слово було тоді для мене виразником абсолютної правди, серця скіпетром якого слухає цілий світ. Читаю з розбором. Пориває мене епос Вальтера Скота, в поті чола роздвоюю Спінозу, боготворю Паскаля. Згодом вироблюється

у мене поняття, що найбільше людське щастя має форму високих шаф з томами творів, між якими вибранці долі порушуються на драбинах. Це розуміння ділить зі мною свята Катерина з Александрії, з книжкою в руках і ...колесом.

В цьому часі я пізнала Артура Гурського, пізнішого автора „Монтсальвату”, одну з чоловічих постатей „Молодої Польщі”. Його сестра, моя шкільна товаришка запросила у дім своїх родичів (мати попадянка) кілька талановитіших дівчат на сходини самоосвітнього кружка молоді. Ці сходини відбувалися у недалекому гржегужевському передмісті, в кімнаті, якої вікна оплетені були виноградом. Душею сходин був Гурські, якого одуховлене чоло і знам'я небуденних життєвих завдань вражало так у словах як і у поведінці. Приходили до часу арештування студ. Баланда, — далі перекладач „Ворога народу” Ібзена-Гіссер, енергійний Гершталъ і ін. З наших тямлю Миколу Старосольського. Довгий монастирський стіл закинений був книжками: Ляссаль, Роберт Овен, Маркс, Стюарт Мілль. — Мені стало скоро ясне, що все це конспірація, а кличі, які лунають у цьому зв'язку молодих умів, — головна зрада, — провина, яку карає закон. На одних таких сходинах я спостерегла на столі між скиртою слов'янських і других часописів, плахту записану дивоглядними знаками. Гурський поспитав: „Чи знаєте який це часопис?” Зі зрілою надумою я відповіла: „Гebraйська”! Гурський, будь то наполоханий, відповів: „Що ви! Це ж ваше „Діло”! Від тоді я стала вчитися: село, оса, — лиси. Незагода створено при семінарі курс української мови, щоб вчительки польки могли займати місця у Сх. Галичині. Курс цей вів д-р Йосиф Третяк, колись українець, — автор численних літературних монографій.

Ідилія скінчилася весною 1894 р. Гурського арештовано. Його сестра доручила мені спалити всі наші письма-обіжники.

У цьому ж 1894 році обігла український Краків вістка, що старанням здебільша „Академічної Громади”

Осип Гриневич, чоловік письменниці

мають відкрити в Кракові філію „Просвіти”. В один зимовий день явився в нас високий, кучерявий студент з поставою людини, якій належить в життю багато місця. Це був 23-літній Василь Стефаник. Треба було виголосити на інавгураційному святі „Каменярі” — І. Франка. Моєю спеціальністю була М. Конопницька і я боялася розчарування аудиторії, тим більше, що наголоси справляли мені труднощі. Стефаник понамічав їх мені для певности олівцем.

Концерт випав на славу, за виїмком моєї деклямації. Після неї, наддатку й чемних оплесків я підійшла зараз до Стефаника, що стояв хмарно в бічних дверях і поспитала, як йому мої „Каменярі” подобалися. Відповів з нехиттю: „Коли б ви говорили з силою, було б добре, а так нема за що хвалити”. Я заплакала внутрі й подумала з огірченням: „Чому ж не взяли для цього усього студента з глибоким басом?” — Стефаникове питання, чи я читаю які українські книжки, заскочило мене, як питання Гурського про „Діло”. — „Ні, українські книжки досі не попадалися”.

Стефаникові завдячую першу українську книжку й неодну ще опісля. Тяжко живо скрип зеленої фіртки, а на стежці тінь кучерявого студента. Часто полола я саме квітні грядки під вікнами й як вітер окружувала хату, щоб довести до ладу руки та розтріпані коси. Кожна книжка була — подією. Франкове „В поті чола” оставило глибокий слід у моїх думках. — „Маніпулянтку” я читала серед теплих молодих сліз. Над душею проносилась весняна буря. Через пару місяців я віддалася і стала жити у Львові. Мені здається дивним способом, що тільки вчора я торкала стопами висляну хвилю, просіваючи пісок крізь пальці”...

Сталось це так: від знайомого з Винник, учителя Григора Врецьони приходили до батьків Катрі до Кракова листи. А в них він каже: „У вас, дочка, панянка, якій пора вийти заміж. Знаю у Львові молодого вчителя нашої віри, — Осипа Гриневича, який старший від вашої доні о 10 років, — та проте думаю, що з них буде добра подружня пара.”

Услід за листами у Краків приїжджає сам жених. Невисокого росту, статної будови, темне волосся, на обличчі вус закручений вгору, коротка борідка, одягнений у мундир австрійського урядовця. Він говорить по-українському. Людина поважна, статечна. Пан Осип розповідає Катрі про місто Львів у якому він учителює та про українське життя у ньому. Про величаву греко-католицьку катедру св. Юра, про наше культурне життя, про знаного Катрі із творів письменника Івана Франка, що живе у Львові та інших. Катря слухає його оповідань і в неї постає бажання піти туди і принести своєму народові все, чим сповнена її душа. Катря вирішує вийти заміж за львівського вчителя, якого і не було часу ближче пізнати чи полюбити. — Для неї було це подружжя з романтизму, стежкою, що вела її на рідну землю — зачаровану, знайому з пісень матері та оповідань Василя Стефаника, а для батьків Катрі — це була „подружня партія” доньки.

РОЗДІЛ II.

Вигляд міста Львова у ті часи. Дещо з історії міста. Зустріч з Іваном Франком.

Катря Приневичева залишила за собою навіяний споминами історичної величі Краків, що складався із трьох елементів: Вавелю, — що стирчав ніби якась самотня біблійна гора; „плянтив”, які обсажені деревами, переважно каштанами, замикали Краків „на колодку” — ніби магічний перстень, і ріки Висли, що не раз заливала вулиці міста.

Столиця Галичини і Володимирії — Львів мав теж свій особливий вигляд. Магічні три елементи діяли і тут: Святоюрська гора з імпазантною церквою, греко-католицькою катедрою св. Юра; Високий замок, стіжковата гора, звідкіля прекрасний вид на місто й довколишню рівнину з селами, на якій колись стояли війська Богдана Хмельницького, і — третє: брак ріки. Львів мав невелику річку Полтву, але її замкнуто у підземні канали.

На вулицях міста було видно скрізь австрійські чорно-жовті емблеми. Виглядом Львів помітно різнився від Кракова, де майже вся зелень містилась у „плянтах”. У Львові, який від заходу спадав до сходу згори вниз, — було багато парків, городів, незабудованих площ, вкритих літом травою, а на місці ріки були стави повні щувару й дугокрилих важок, що тремтячими крильми уносилися над їх водами, а тут і там були навіть... дикі качки. Зимом на тих ставах: пелчинському, Собка і ін. — були ховзанки для молоді і старших.

Бруковані вулиці були головно у центрі міста, на окраїнах треба було не раз верстати дорогу у грязюці „по кісткі”.

Молоде подружжя замешкало в домі при вул. Бартоша Гловацького ч. 8, на другому поверсі: три кімнати й кухня — вхід через кухню. Хоч вулиця мала назву героя польського повстання з 1831 р., — проте навколо мешкали українці, а напроти стояла кам'яниця Софії Матковської, де також жили українці. У її домі, при вул. Крижовій ч. 14 (опісля Анджея Потоцького — по атентаті Мирослава Січинського) мешкав деякий час Іван Франко.

Катря говорить по-польському, але наполегливо вчиться української мови. Тут стає їй у пригоді словар Желехівського, повна історія України-Руси Михайла Грушевського, повне видання історії руської літератури Ілярія Огоновського, твори Тараса Шевченка, Івана Франка тощо.

Це все стоїть поруч комплекту всесвітньої історії Шльоссера, двадцяти кількох польських томів багато ілюстрованої світової історії. Меблі — з магоневого дерева, на стінах картини Аксентовича, Коссака, пізніше Івана Труша і інших. На постаменті — погруддя Шевченка. Згодом з'явиться тут дорогий фортепіян марки „Безендорфер”.

Щоденно вранці йде її чоловік Осип до школи вправ при державному семінарі, де він учителює. Одягнений у довгий жакет, — на голові циліндер. Школа українська, директор — Микола Мороз, учителі Петро Гриньовський, Осип Гриневиц і Микола Скоробогатий.

Скоро Катря вивчає добре українську мову, хоч у неї не все в порядку з наголосами. Її мрією є увійти в український письменницький світ, а передусім пізнати великого Івана Франка.

Вона нагадала собі розмову в Кракові з Василем Стефаником, якому звірилась: „коли за півроку буду у Львові заміжня, — при першій зустрічі з Франком поцілую його руку за „Маніпулянтку.” — Що ж — від-

Д-р Т. Гриневич, швагер письменниці,
брат її чоловіка, лікар

повів тоді Стефанік — „це буде нещоденний привіт, а ви, львівська пані, введете новий похвальний звичай шанувати письменників.”

„Минуло кілька літ — розказує далі Катря. Осіння днина. Святий Юр увесь у розіграх красок, — „мов на картинах Новаківського. Ось твій Франко! — сказав нагло мій чоловік і я звільнила прожогом свою руку, готова бігти танковим кроком молодости, на пучках пальців... Отже це був — він, чудовий співак душі народу. Він схилив голову в мій бік, готов зупинитись (кругом нікого). Русяве, з ярким посвітом волосся було відкинене з-під клясичного чола, гострі кути профіля

діяли як скульптура. Я здержала крок, стала на місці. Як то було б Франкові від такого, як я задумала, молитовного привіту?... З таким запалом слів, що над ним розвести руки?

У нас бував д-р Володимир Коцовський, неfortunний від примхи долі сват поета. Він часто говорив, щоб запросити до нас Франка, який живе оподалик товариського життя (і сам навіщений дивною безрадістю). — Його забуття-праця. Франко прийде радо, він скромний, звичайний, не в'яже.

Я вчилася, — поки ще в домі ранком проснуться, обов'язкової кількості слів словника Желехівського. Однак запросити Франка не зважувалась. Я вперлась здобути скляну гору, де мене жде царівна-краса. Скільки разів я падала і знову навколішках, закохана у променисту з'яву ішла вверх. Жага здобути рідну мову в її високих, в її витончених формах, жагуче ворушила моє серце. Та, покищо, запросити Франка, цю сіру категоричну велич я ніяк не зважувалась”.

Минуло кілька років у цьому самому мешканні. 26 березня 1896 р. у Гриневичів прийшов на світ син — Володимир-Тарас. Два роки пізніше другий — Ярослав-Євген, а по п'яти роках дочка Дарія-Наталія. Життя молоді жінки з високими літературними аспіраціями ускладнюється. Бо чи ж можна віддатися всеціло літературній творчості, коли треба бути дома господинею, виховувати двох малих хлопчаків, навіть коли є до помочі прислуга. — Проте Катря намагається погодити всі ті обов'язки.

У своїх споминах про дальші роки свого життя вона пише:

„Минуло кілька років, — я встигла за свою книжечку для „Просвіти” дістати премію Дубравського. Аж листівка з Іматри, від д-ра Коцовського! — у ній він своє пригадливе, вірне, одноманітне: — „Бачили ви Франка? Був він у вас? Або: чи ви у „Вістнику”?” „Дописка чоловікові: „Поговоріть про це з жінкою, прошу вас!”

Я встигла тимчасом зрозуміти, що Іван Франко в „Літературно-Науковому Вістнику” — це ключник райських садів, роздзвонених ляцанням не тільки українських садів. Через ворота оцих садів увійти краєчком мармурових сходів під стукіт побожнозляканого серця стало мрією понад усе, — товчком, що наблизив мене до безсмертної людини”.

І ви деклямували в Кракові мої „Каменярі”? — питає Іван Франко із-за редакторського пульта молоду жінку — років около 20-ти. Пані Катря Гриневичева переступила перед хвилею з тремтячим серцем поріг царства, де володів великий Іван Франко. Вона була одягнена в елегантну сіру сукню; на зачісці капелюх з голубої гази, під яким виднів лагідний овал її лица.

По кількох роках перебування у Львові й пильному вивченню словника Є. Желехівського і після скомпонування книжечки для „Просвіти” — вона вперше зважилася прийти зі своїм віршем перед обличчя цього „ключника райських садів”.

Він розпитував її про старий Краків, культурне життя у ньому, про українців у Кракові, свято „Просвіти”, на якому деклямувала „Каменярі”.

Вона розповіла про свою невдачу й догану Стефаника.

Франко приглядався гості з зацікавленням. Він, хоч звик зустрічати в редакції різних людей, був появою тієї жінки приємно здивований так, що, коли вона увійшла у кімнату, він стояв хвилину без слів. — Та по хвилині розмови він віднайшов себе й усміхнувся, правдоподібно — нагадавши собі свою „Притчу про красу”.

Більш, ніж меч і огонь і стріла і коса,

Небезпечне оружжя — жіноча краса.

Ані мудрість, наука, ні старші літа

Не дають проти неї міцного щита.

Ця гостя виразно вживала у деяких словах хибні наголоси. Вона розповіла про Краків, дивне місто легенд та історичних переказів. — У ньому струнке го-

Стиглията руди клас аз на претамил стинах
У рознаш людеца твоя мисо заминах
Може или моят дубошар на претамил
Твоят позарина дуба сред вратата на
Ту в мина дубошару ти не може в претамил
Може или моят дубошар на претамил
А може в претамил като аз в претамил стина
У претамил стина стина стина стина стина
Дубошару стина стина стина стина стина
У претамил стина стина стина стина стина
Може или моят дубошар на претамил
У претамил стина стина стина стина стина

„Мій сумнів” — перший вірш К. Гриневичевої

À Mlle de la Roche

Ne jure pas sur ce que l'hyperbole te suggère

• Imagine ce vers si simple et si délicat :

Quand me verra-t-on de ta main se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Et que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

Sur ces vers que l'on ne peut plus se lever

тицькі вежі костелів, прикрашені цінними образами й різьбами, а у вікнах майстерні вітражі Віта Ствоша (його німці називають своїм Файт Штоссом.) Дзвін Зигмунт і інші дзвони своїми тонами розгойдують піднебесні простори. Чи є у Львові український Вавель — так, як мають його поляки у Кракові?

Франко питав її, чи довго вона у Львові, і пояснював, що Львів властиво це великий український... Вавель, бо куди не діткнуди його, все те на українській землі й пригадає часи наших князів і королів. Колись він, Франко, поговорить з гостею про це більше. Він спитав чи вона має що для „Вістника”, а розгорнувши рукопис Катрі читав у голос:

Не знаю, хто еси — где кружляеш в безмірі
І тайне се мені — чи єсть у Тебе стать,
Думаю, що в огні золотишся й порфірі
Зір тихих міряд — що ніччю там горять.
З задумання віків Ти взяв колись зачаття.
Титанів всіх тугу зберіг в собі одним,
Сум поколінь цілих, надії і прокляття
Се будеш ти один — стручений Херувим...

Франко, не дочитуючи вірша до кінця, похвалив авторку: „Вірш цікавий, — з’явиться у Вістнику. Пишіть більше! — А що суботи, сходяться тут в редакції „Вістника” наші письменники, поети, то приходіть і ви. Познайоміться, почувете, що вони говорять. І... довідаєтесь про український ...Вавель і про Київ і Дніпро, — про Галич і Дністер.” — Франко подав пані Катрі на прощання руку й вона йшла додому відчуваючи, що їй вдалося переступити зачарований поріг.

Ото ж, Катря готується на суботне зібрання в редакції. В неї сукня — мистецький твір з мистецької робітні Свіщовської — „Труд” у Ринку.

Зачіска волося теж відповідна до моди. В ушах золоті ковтки з туркусом, — на тонких пальцях дрібних рук — перстені з самоцитами.

На сходинах „Вістника” бувають: Орест Авдікович, Петро Карманський, Василь Пачовський, Денис Лукинович, Михайло Яцків, Антін Крушельницький й інші. Вони читають свої твори, Франко вислуховує й дружньо критикує.

Часом уся ця українська богема йде до каварень, зокрема до каварні Шнайдера, де збиралися також поляки й німці. З поляків заходив сюди поет Ян Каспрович. Тут Леопольд Стаф імпровізував вірш, у якому викликав модерністичну поезію. Він продиктував Генрикові Збежковському.

„На фіолетови дах мей души
Фортеп'янове капіон воне...
А по сіней вод глембіне
Смутни качор в ніцосьць плине...”

Себо по українському, приблизно:

„На фіолетний дах душі моєї
Фортепіянові падуть запахи...
А по синій вод глибині
Качур пливе в ніщо...”

Приходили туди письменники Станіслав Пшибишевський, Станіслав Виспянський, Корнель Макушинський і інші.

Іван Франко перебував там в товаристві українців, а часом з німцем професором університету, з яким дискутував на наукові теми. Була ще друга каварня „Централка”, більш космополітичного характеру, — а на вулиці Театинській (пізніше Рутівського) була на другому поверсі каварня „Штука”, прикрашена оригіналами найвизначніших тодішніх малярів.

Зустрічі мистців, поетів, письменників у каварнях були явищем не новим. Знані вони були в Римі, у Парижі, Лондоні, Мюнхені, Відні та інших містах. У каварнях зустрічались визначні постаті тих часів, що формували не лишень мистецькі, але й політичні ідеї. — Крім каварень існували теж „сальони” романтиків,

з яких деякі увійшли в історію літературного ренесансу 18-го і 19-го віку.

Часом дехто з української „Молодої музи” заходив до Приневичів. У сальоні Катрі йшли цікаві розмови про літературу й мистецтво. Господиня дому добре знала світову літературу й це знання залишилось у неї до останніх днів її життя.

Вона, що пройшла скоріше процес емансипації, почувалась на тих зібраннях на рівні зі своїми товаришами по перу і вміла надати розмові високий тон. Часом бував тут Іван Франко, одначе... сам.

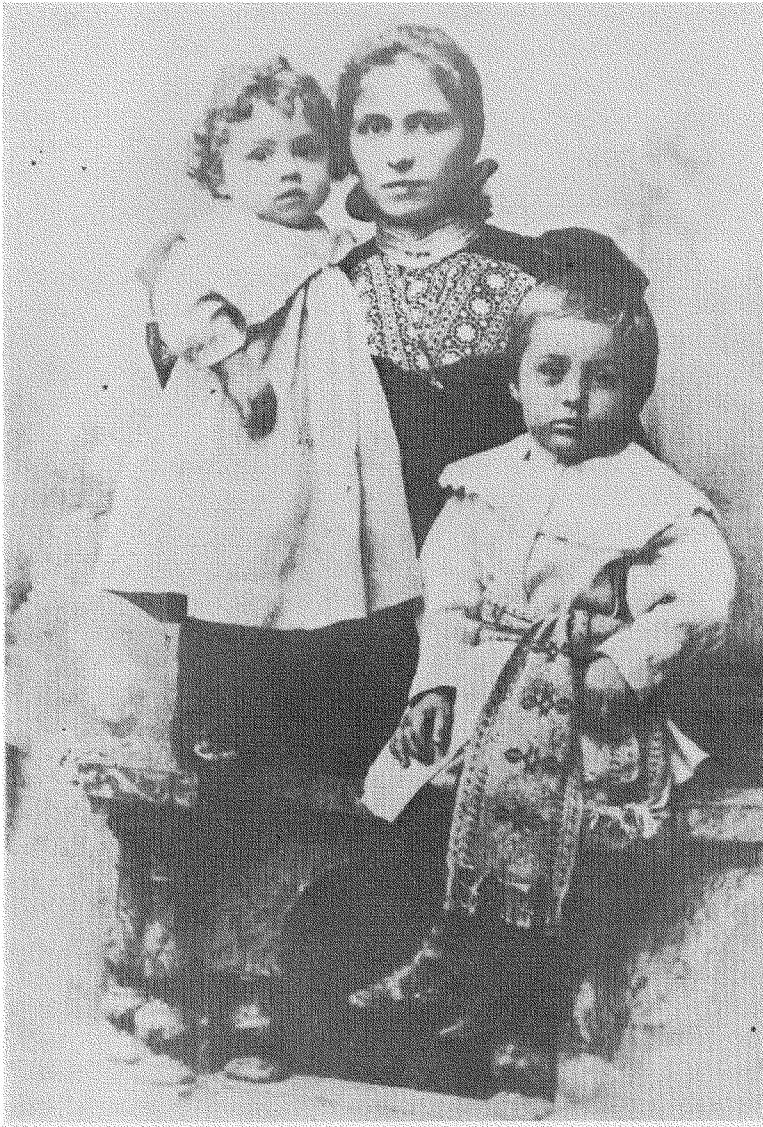
„Що читаете?” — запитав він пані Катрю. — Прийдіть у редакцію „Вістника”, дам вам декілька нових книжок”... Кожна розмова з ним розкриває перед нею нові обрії.

Він радить покинути модну тоді символіку й ультрамодернізм, а зацікавитись історичною тематикою. Часом Іван Франко розказує про Україну по той бік Збруча, про народ та його високу культуру, мову й пісню. „Там, у землі Шевченка належить шукати джерел пізнання правдивої історичної романтики”.

І Катря вирішує побачити за всяку ціну цю зачаровану красою, а так недоступну Велику Україну, побачити те, що її розказували Іван Франко, Василь Стефаник, а врешті і її чоловік.

Львів тих часів був огнищем української культури. Тут жив, поруч Івана Франка, історик Михайло Грушевський. Сюди приїжджав з Великої України композитор Микола Лисенко, придворний співак королівської опери у Стокгольмі Модест Менцінський. Тут діяли Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка, Т-во „Просвіта”, Русько-українське Т-во Педагогічне й інші культурні та економічні установи.

У 1898 р. український Львів святкував врочисто 25-ліття літературної творчості Івана Франка. Його недавно виклинали а тепер вітали оваційно. Він був ще далі „В наймах у сусідів”, хоч мав величезний літературно-науковий дорібок у рідній мові.

Катря Гриневичева з синами Володимиром 4 р. і Ярославом 2 р.

Знайомство Франка з Гриневичевою перемінилося у тривкі, дружні взаємини. Перед нею він нарікав на . . . самоту. Великий письменник . . . сам. Не має при ньому української жінки, яка б крилами ласки і спочуття огорнула поета. Немає української Шарльотти фон Штайн, Христини Вульпіус, чи одної з сестер Лецов, яка б взяла безпосередню участь у житті цього велета духа. Його дружина хворіє. Наприкінці його життя явиться біля нього його „Маніпулянтка” — Целіна Зигмунтовська...

Франко заходив часом до Гриневичів. У його кишеньках жмут паперів, безсилі руки схрещені на грудях. Він диктував пані Катрі з пам'яті, міряючи рівною ходою кімнату. Потім залишавсь на підвечірку. Був час, що його із-за спаралізованих пальців треба було кормити, а це було боляче і для нього і для його приятелів. Під будинком, де жили Гриневичі, ждали поета учні, товариші синів Катрі, які відправляли його до дому. Був час, коли злочасна недуга обезвладнювала його руки. На гудзиках його нагортки часто висіли почеплені крамарями — його покупки.

Хоч „відкрив” у Кракові Катрю Гриневичеву Василь Стефаник, то на її творчість мав визначний вплив Іван Франко. І цей і той дружили з письменницею ціле життя. Стефаник учив її рідної мови, а Франко радив що треба читати й засвоїти собі, щоб писати. „Читайте Волтера Скотта! Мистецтво — це також відкидання зайвого, — зчеркайте”!

Катря Гриневичева одержала від „Просвіти” нагороду Дубравського за книжку під заг. „Батько Петро і його діти”. У тій книжці, яку написати намовив її чоловік Осип Гриневич, була мова про різні можливості науки й праці для нашої молоді. Теж книжку п. з. „Григорій Квітка-Основ'яненко, його літературна творчість” написала пані. Катря за спонукою свого чоловіка. Він теж звернув свою увагу на її небуденний каліграфічний почерк письма. Не раз приносив тексти прохань у німецькій мові до центральних австрійських урядів у Від-

На знімку родина і приятелі письменниці. Від ліва сидять: Ігор Гриневич, його мати Марія з Федаків Гриневичева, письменниця Катря Гриневичева, д-р Степан Федак (батько Марії з Федаків Гриневичевої), Рута Витанович (тепер замож. Галібей) з матір'ю Дарією з Гриневичів-Витанович. Стоять від ліва: д-р Володимир Гриневич, адвокат Ярослав Гриневич, письменник і журналіст, д-р Ілля Витанович, економіст, муж Дарії Витанович

ні. Прохання ці пані Катря переписувала каліграфічним готичським письмом. Це був її додатковий заробіток.

Однаке головне її писання — це новелі та історичні оповідання. Слідом Сельми Лягерлеф та Яна Каспрівіча вона пише з релігійної тематики „Легенди і оповідання”, що їх видає у 1902 р. Руське Педагогічне Товариство, а доповнені кількома оповіданнями п. з. „По дорозі в Сихем” перев видає І. Громницький. У тому виданні є ілюстрації Ол. Кульчицької.

Шукаючи у Львові українського Вавеля, Гриневичева найшла . . . катедру св. Юра, що стояла на узгір'ї між вулицями Городецькою, Міцкевича і Петра Скарги.

Вона нагадувала, разом з прилягаючими будівлями, у яких мешкало греко-католицьке духовенство з родинами, і окремою — митрополичою палатою — середньовічний замок. У його стіп розгорнулися овочеві сади та парк, у яких, наче у старинному римському місті виділи кам'яні аквадукти.

При вул. Руській була клясично-ренесансова греко-католицька церква Успіння Богородиці, звана Волоська, з вежі якої розлягалися звуки могутнього дзвона „Кирила”. Тут же забудування Ставропігійського Інституту з друкарнею. З часом письменниця відкриє щораз то інші українські історичні пам'ятки у цьому місті.

Українці Львова, а з ними Гриневичі переживали патріотичний підйом, коли по кривавих виборах у Коропці, де згинув Марко Каганець, у 1908 р. студент Мирослав Січинський, на знак протесту проти польського гніту українців, застрелив австрійського намісника, поляка графа Єнджея Потоцького. А коли в 1910 р., із-за шикан учителя поляка, у державному семінарі у Львові застрелився українець, студент Чорній, — Катря Гриневичева написала до „Діла” пламенну статтю проти польської шкільної системи, наражуючи свого чоловіка і себе на переслідування з боку „власть імущих” поляків.

Весь час Катря Гриневичева присвячує вивчання мови. Пізніше літературознавець і поет проф. д-р Остап Грицай дасть назву своїй праці, присвяченій Катрі Гриневичевій, „Володарка слова”. Нею він назве цю саму Катрю Банах, яка виросла у чужому Кракові і до 20-го року життя не знала рідної мови, а її знання здобувала наполегливою, витривалою працею, що то силу до неї давала їй велика любов до українського народу і його історичного минулого.

РОЗДІЛ III.

*Редакція „Дзвінка”. Великий митрополит. Підлюте.
Топографічні дослідження у Галичі і околицях. Відвідани
України і чільних людей.*

У 1909 р. „Руське Педагогічне Товариство у Львові” доручило Катрі Гриневичевій редагувати журнал для дітей і молоді „Дзвінок”, який за попередньої редакторки Константини Малицької (прибр. ім'я Віра Лебедова) мав великий виховний вплив на молодь. Катря редагує „Дзвінок” протягом трьох років. До „Дзвінка” дописують: проф. Іван Демянчук, Михайло Козоріс, д-р Іван Липа, Юрій Сірий, Осип Маковей, Гнат Хоткевич, Богдан Лепкий, Сильвестер Яричевський, Степан Чарнецький і інші, деякі ілюстрації виконує графік Іван Косинин. Сама редакторка пише для молоді вірші й оповідання. До редакції приходять цікаві листи від малих читачів: „Дорогий Дзвіночку! Я хотів би знати як Ти виглядаєш?” Що можна сказати про лист з Великої України, з Одеси, у якому син д-ра Івана Липи, Юрій шле свої завваги і привіт „Дзвінкові”, розписані золотою фарбою...

У редакції „Дзвінка” весело й гамірно, бо редакторці постачають чимало матеріялу діти. Мешкання вповнили рукописи, коректа, кліші, листи й картки від читачів й дописувачів.

У статті „Дзвінок і Катря Гриневичева” („Арка”, Мюнхен, 1948 р., ч. 5) Богдан Гармаш пише: „Катря Гриневичева оправдала свій вибір на редактора „Дзвінка”. — „Згадується мені казка одна, не тямлю хто оповів мені її. Мабуть, чи не власне серце?” — цими словами починає вона одну з перших своїх казок „Молочій” у

„Дзвінку”. І тут маємо ключ до тайни, як письменниця мусіла зразу полонити серця своїх малих читачів... Тільки мова серця, тільки любов дає володіння дитячими душами. Без любови немає творчости для дітей. Мертвою, без любови творчістю заганяємо в могилу дитячі душі. Власне, велика люб’яча душа, благодатна, ясна, далі ж - розум високий, глибоке знання і жива поетична уява-фантазія — ось що потрібне дитячому письменникові. Ним зробитись не можна, ним треба народитись. Дитячий письменник — покликання, Богом дане. Писати для дітей — священна служба, що до неї треба вкладати на себе ризи”.

Творчість Катрі Гриневичевої у „Дзвінку” — це пролог її літературної кар’єри. Тут перші засновки її повістей „Шестикрилець”, „Шоломи в сонці” — в історичних оповіданнях для молоді, як: „Перед похороном князя Романа”, „Ярослав Осмомисл” — і з часів короля Данила „Княжичі”.

У різдвяній сценці з гуцульського життя „Навздогін вітрові” вона наче підсумовує моральні ідеї, що ними сповнений її журнал: „Иди й роби добре, кожний смуток, що його здиблеш, візьми в руки і огрій при серці, і голод заспокій добрим калачиком й найліпшим словом. Иди ж!”

Праця письменниці у „Дзвінку” тривала від січня 1909 р. до серпня 1911 р. Окрім виховного матеріялу, була у „Дзвінку” окрема сторінка дитячого гумору, — до якої матеріяли густо-часто постачали матері її діти. Старший син Володимир обтяв своє волосся, залишаючи „козацького” оселедця і з тієї нагоди появився у „Дзвінку” вірш. Дочка Одарка та її ляльки мали окрему рубрику. Молодшого сина цікавила велика, настільна книга з величавими історичними картинами про „Лібушу”. Син Ярослав також любив читати оповідання для молоді І. Франка.

Одного дня письменниця написала історичне оповідання для молоді п. з. „Княжичі”. Це була зима, на дворі повно снігу, молодший син Ярослав сидів у ніг матері й слухав як вона читала це оповідання. Він мав дуже

чутливу вдачу. Слухаючи про долю княжичів, раз-у-раз втирає сльози на обличчі, аж доки . . . з надміру зворушення . . . не заснув.

„Княжичі” стали поштоvhом до двох історичних повістей Гриневичевої „Шестикрилець” і „Шоломи в сонці”.

Часом, у літі Катря Гриневичева виїжджала в гори на Гуцульщину, у Криворівню — в „українські Атени”. Тут приїжджав лікуватися у своєму „джуркальці” Франко, бували теж — Коцюбинський, Грушевський, Леся Українка, Володимир Гнатюк, бандурист Гнат Хоткевич. Вони оповідали про красу Києва, Дніпра.

Просторий дім о. Волянського, пароха Криворівні, гостив у себе визначні постаті.

Львів тимчасом — модернізується: зникають тут і там старі будинки, одноповерхові з широкими, ніби заїзними брамами. У нових 2 і 3 поверхових кам'яницях приміщуються елегантні філії віденських крамниць. На вулицях — бруковані хідники, кінні трамваї їздять по рейках, говориться навіть про електричну комунікацію. — „Просвіта” у Ринку й там же „Народна торгівля”, „Дністер” на Руській вулиці й інші установи повні життя. Проте, хоч ніби тут Австрія, але на кожному кроці видно... Польщу...

Весною дерева у митрополичому саді обсипані білим й рожевим квіттям, ніби хмаринками стягнутими з неба. У цю пору катедра св. Юра має весняний вигляд, її стиль рококо зливається гармонійно з цвітучими деревами. Навіть многострадальний Іов, якого кам'яну нагу поставать, вкриту тільки довгим, по кістки ніг волоссям, видно із печери з-під сходів, що ведуть до церкви, — не виглядав тоді страшно.

А сам святий Юр, що на коні намірився списом на смока-диявола, являвся у весняному оточенні — веселим лицарем.

Крізь вітражі церковних вікон падало на кам'яну

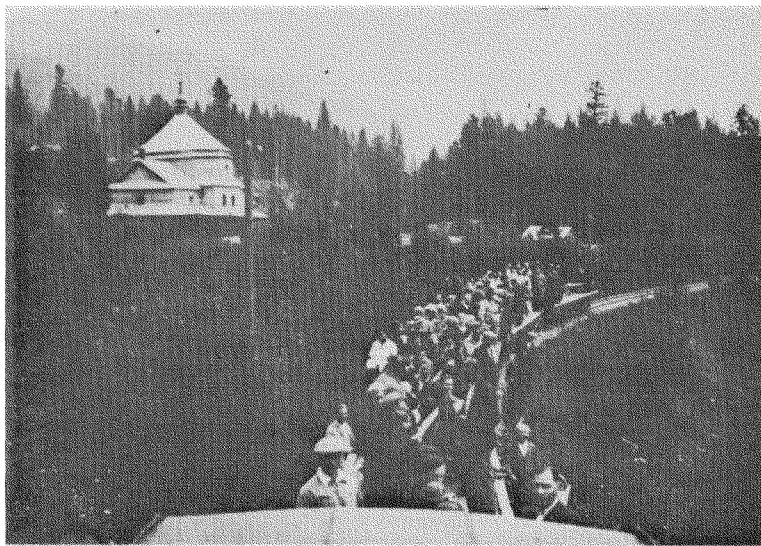

Митрополит Андрей Шептицький в Підлютому

підлогу соняшне проміння і клало на неї плями: — фіолетні, зелені, сині і жовті. Поруч церкви мешкальні будинки з грубесними стінами, ніби середньовічна фортеця. У них коридори, сходи й двері у яких можна загубитися. У будинку — тиша. Тут живуть церковні достойники: прелати, шамбеляни, митрати, отці Білецький, Чапельський, Бачинський, Мишковський, Бобикевич, Войнаровський та інші — деякі з родинами.

Часом у святоюрських мурах знаходили захист незвичайні люди: збігці з царської Росії, особливо по революції 1905 р.

Фронтом до церкви стоїть митрополича палата. Тут машкає митрополит гр. Андрей Шептицький. Це той митрополит, який розумів і цінував твори Франка, той сам князь Греко-католицької Церкви, який у 1913 р. на Франковому ювілеї, що відбувався у Великому театрі у Львові, не тільки був особисто, щоб віддати поклоніння

Їзда залізничною до Підлютого

Франкові, але й під оплески присутніх впровадив Великого каменяря під руку на почесне місце.

На запрошення митрополита, Гриневичева з чоловіком і дітьми перебувала час літніх вакацій у його добрах у Підлютому, на Бойківщині, в Карпатах. У Підлюте Гриневичі їхали із станції Креховичі 2-ма фірами через Рожнітів, Перегінсько, майже два дні. Одначе Катря воліла Гуцульщину з її мовними архаїзмами. Митрополит цікавиться не тільки літературною творчістю Гриневичевої, але й її приватним життям, яке бувало інколи доволі складне.

Здійснюючи свої давні прагнення, вона виїжджає перед I-ою світовою війною через Броди . . . на Велику Україну. Тут вона бачить Київ, Дніпро, подорожує по Україні, побуває у Харкові. Знайомиться з визначними українками: Оленою Пчілкою, О'Конор Вілінською, Людмилою Старицькою-Черняхівською, Марією Конст. Заньковецькою та іншими.

РОЗДІЛ IV.

*Поворот з Східньої України. Вибух I-ої світової війни.
Сини в УСС-ах. Остання зустріч з Іваном Франком.
Гмюнд. Гредінг. Батьки й діти.*

Напередодні I-ої світової війни Катря повернулася з Східньої України до Львова. Потім виїздить до Чернівець, де короткий час учителює. Тут вона пізнала письменницю Ольгу Кобилянську. У пам'яткову книжку Одарки, дочки Катрі, Кобилянська записує: „культура не робить скоків, але ми їх робимо, через те нам багато недостає”.

Під час I-ої світової війни московські війська зайняли у вересні 1914 р., на протяг 10 місяців, Львів. Її сини — старший Володимир а згодом молодший Ярослав пішли в УСС-и. Весною 1916 р. Катря була у Львові. Тут вона довідалася, що здоров'я Ів. Франка погіршилося, він перебував у Захисті УСС на вул. Петра Скарги, а згодом перенісся до мешкання у своїй віллі на вул. Понінського.

Туди вибирається письменниця з молодшим сином Ярославом, УСС-м. Вілла занедбана, стежки у хабаззі, видно брак дбайливих рук. Іван Франко у своїй віллі. Либонь уже тоді він передбачував свою близьку смерть і шукав самоти. Зустріч з ним була прикра, його слова були терпкі. Влаштування його кімнати було більше чим скромне. Біля вікна, що виходило на город, стояв письмовий стіл, на ньому — кіт. При бюрку — відро, при стіні залізне ліжко, а далі вішак і шафа. На столі кілька книжок і рукописи. В кімнаті було холодно.

Франко говорив про викривлені пальці рук: хай би був у Криворівні, де його джуркальце, він поклав би їх туди й зараз би полегшало. Потім звернув увагу на велике, чорне, струсине перо на капелюсі письменниці. Врешті заявив, що для нього було б краще, замість ювілею, щоб відро у його кімнаті було вилите впору. З сусідньої кімнати чути голос радн. д-ра Карла Бандрівського, який говорив якійсь жінці про їжу для хворого.

Франко, здавалося, тієї розмови не чув. Тільки питав Ярослава, чим хоче бути. „Лише не письменником, шевцем будьте” — говорив терпко. На прощання він поклав у їхні руки свої покорчені пальці.

Письменниця і її син проходили через незамешкалі, опустілі кімнати його вілли й з полегшею замкнули за собою залізні двері хвіртки городу, що, разом з сусідніми городами, нагадував картину Арнольда Бекліна „Острів померлих”.

Шість тижнів після тих відвідин, 28 травня 1916 р., І. Франко помер.

Катря Гриневичева знаходиться тепер в таборі для воєнних виселенців в Імюнді, в Австрії, на становищі вчительки. Табір цей — велика чотирикутна площа, на якій стоять дерев'яні бараки для виселенців й домики для службовиків. Тут церква, шпиталь і всілякі майстерні: кравецькі, шевські і т. п.

Табір, а властиво — це мале місто огорожене кільчастими дротами, у якому жило 8—10 тис. людей. У цьому таборі вона пише оповідання, що вийшли збіркою п. з. „Непоборні”, присвячені героїзмові і посьвяті української жінки селянки у час війни. Прочитавши її „Весілля Карапульки”, „Ланя родить у полі” і ін. оповідання, проф. Богдан Лепкий написав до неї: „За ті ваші оповідання, коли б ми були державним народом, Вам Пані, належалась би нагорода Нобля в ділянці літератури”.

Часто можна було стрінути її оповідання у „Вістнику Союзу Визволення України”. Ними вона стягнула на

себе нехить таборової управи, яка не любила, щоб те, що діється у таборі, було надто голосне поза табором. Проти неї виступили навіть деякі „свої” люди.

Приїзд Митрополита Андрея, який по дорозі з московського заслання задержався у Відні і відвідав цісаря і наш політичний провід, сколихнув табором.

Він приїхав до Гмюнду у почоті австрійських достойників. Його вітала управа табору, але він хотів бути сам з виселенцями і почути від них безпосередньо їх жалі й побажання. Коли управа табору влаштувала бенкет у його честь, то на тости він відповів австрійським достойникам: „Мої панове, я бачу, що тут у цьому таборі довершено діло християнської ... любови”. При чому ті, що сиділи ближче митрополита, твердили, що німецьке слово „лібе” (любов) — звучало цілковито як „ліге” (брехня).

У висліді інтервенції митрополита у Відні, австрійська влада дозволила виселенцям повернутися на рідну землю.

У 1917 р. Гриневичева знов учителює у таборі виселенців, тим разом в Гредінгу біля Сольногороду. Табір між горами Альпами, у стіп гори Унтерсберг. Виселенці майже всі — з Волині. В порівнянні з Гмюндом — табір невеликий.

Одного дня приїхав туди син Ярослав. Він привіз від Українських Січових Стрільців книжки й привіт. В таборі висока смертність. Близько табору находився цвинтар — червона камениста площа землі, на якій щораз виростали нові могили.

Тут письменниця пише нові оповідання. І знов управа табору трактує її приявність нехиттю. Одначе знайомство з бароном Миколою Васильком, близьким до цісарського двора, і з священником, що був сповідником цісарської родини, хоронять її. По кількох місяцях перебування у Гредінгу вона вернулася до Львова.

РОЗДІЛ V.

Події за Збручем. Твориться українська держава. Листопадовий чин. Письменниця у Львові, в редакції „Українського Слова”. Бої у Львові. Наші війська залишають Львів.

Усі знаки на політичному небі вказували на близький кінець світової війни. Події 1917—1918 років свідчили про те, що український народ стане господарем своїх земель.

У той час, коли пані Катря перебуває в таборах виселенців в Гмюнді чи в Гредінгу, а врешті у Львові — її оба сини Володимир і Ярослав побували з легіоном УСС-ів на Великій Україні. Ось картина, яку описав син письменниці Ярослав:

„Перед нами станули, наче картини з райського об’явлення, безкраї простори ланів золотої пшениці, веселих соняшників, чистенькі білі сільські хати, а поруч них розкішні сади. Тут і там річка, потік, — гаї та ліси. Усе те під лагідним українським небом, під яким є усе добре: природа, люди...”

На наших очах вставала велика могутня українська держава, шуміла тирса про зрив до волі 40-мільйонного велетня-народу, що розковувавсь із кайдан під грімкі звуки пісень, оклики радості й молитви подяки Всевишньому”.

У листопаді 1918 р. прийшло до зриву українців під австрійською займанщиною. Вулицями міста маршувало рідне військо, на львівській ратуші замаєв блакитно-жовтий прапор. Із-за воєнних подій письменниця опини-

лася в українській частині міста, у своїх батьків. Її чоловік Осип знайшовся у польській частині Львова. Пані Катря працює в редакції „Українського Слова” разом з д-ром Лонгином Цегельським, Степаном Чарнецьким й іншими. З-під її пера являються настроєві статті — фейлетони, у яких вона доказує українськість Львова. До редакції було від її помешкання далеченько, треба було йти не раз поміж ворожі кулі. Вона зустрічає часом своїх синів, які тут, у Львові в рядах Українських Січових Стрільців. Після трьох тижнів боїв наші війська залишили місто, щоб вести бої за його здобуття. Пані Катря залишилася у Львові. За місто далі йдуть бої українців з поляками. Скриплять польські шибениці від тіл повішених українських патріотів, від польських куль гинуть розстріляні юнаки Фолис, Саламонович та інші.

В місті існує тайна українська, військова організація. Катря Гриневичева має з нею зв'язки і виконує її доручення. Тимчасом у місто Львів, в бараки на Ялівці поляки привозять полонених українців. Від них Гриневичі довідуються про долю своїх синів: старшого Володимира большевики ув'язнили у Києві і вивезли у далекий концтабір біля Москви, а молодшого Ярослава большевицьке Чека розстріляло, як старшину УГА, під Валняркою.

Осип Гриневич учителює, як давніше. Письменниця відвідує часто полонених українців і несе їм поміч. З нею дочка Одарка.

Це триває до 1920 р. Тоді, восени одного тижня, повертаються обидва сини письменниці. Старший з большевицького табору в Кожухові, а молодший з „чотирукутника смерті” на Східній Україні. Хоч удома втіха, але надірване здоров'я синів очевидне. По кількох днях, досвіта, до мешкання Гриневичів впадає польська поліція, яка арештує обох синів письменниці, опісля їх конфінує.

Важкі часи переживають українці на своїх землях

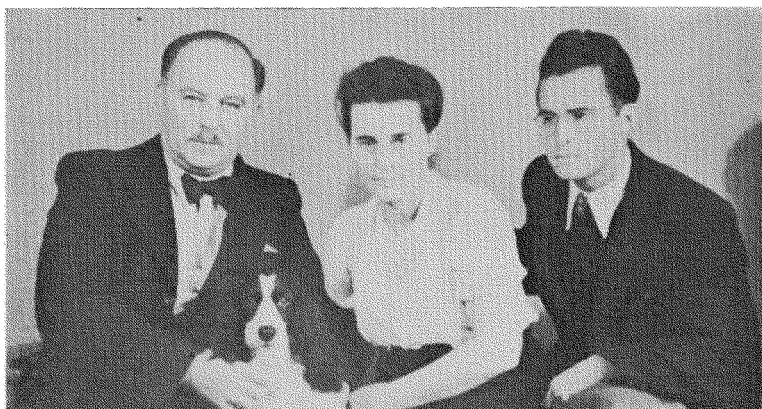

Ярослав Гриневич, син письменниці,
автор цього нарису, як УСС в 1916 р.

під польською окупацією. Недаром старинна римська приповідка каже: „Горе переможеним”.

Треба було кинути кличі, які б підбадьорили народ й пірвали його до дальшої боротьби з польським наїзником.

Гриневичева видає книжку. Це збірка оповідань з таборів виселенців, у яких вона учителювала. Ілюстрації до книжки, що їх рисував краківський мистець проф.

Син письменниці Володимир з дружиною Марією з Федаків і сином Ігорем

Панькевич, — письменниця вважає невідповідними. „Навіщо тут квітів, зігнутих наче лоза від вітру. Тут мова чейже про героїство нашого народу.”

Д-р Остап Грицай пише з Відня: „Назвіть: „Книга про розп'ятий народ”.

Він заглиблений у християнському містицизмі, вважає, що відродження втраченої державности повинно відбуватись шляхом морального відродження народу. Гриневичева є іншого погляду: втрата нашої державности спричинена не слабкістю моралі нашого народу, але браком моралі його сусідів, що пішли війною на Україну та її загарбали. Народові, що переживає душевне терпіння, потрібно, мов спрагненому цілющої води, — душевного покріплення. „Не містицизму нам потрібно — говорить письменниця, — не плачу над Вавилонськими водами. Нам потрібно українців сильних, непоборних!”

І її книжка йде у світ з назвою „Непоборні”. Під тією назвою рисунок Павла Ковжуна: троянда. Назва книжки — це клич для підбадьорення народу. І пізніші історичні романи письменниці з доби князя Романа Галицького і після нього, мають теж назви-кличі: „Шестикрилець”, „Шоломи в сонці”.

РОЗДІЛ VI.

Письменниця — головою Союзу Українок. Праця над історичними романами. Смерть мужа письменниці. Зустріч з В. Стефаником і її епілог. Несправедлива критика.

У 1922 р. звернулось українське жіноцтво наших земель під польською займанщиною до Катрі Гриневичевої з проханням прийняти головство Союзу Українок. Це не було легке завдання з уваги на важкий поліційний режим, що його завів польський уряд на наших землях. Письменниця погодилась і була головою Союзу Українок кілька років.

У цьому часі вона радо перебувала в літі на Гуцульщині, усе ще на мовних студіях. Часом вона мешкала в гуцульській хаті в Шешорах біля Пістиня. Тут кілька хвилин ходу до будинку надлісництва, де в інж. Д. Бурачинського гостював відомий етнограф — секретар НТШ Володимир Гнатюк. Його відвідують тут різні письменники і науковці навіть з далекої Криворівні, українських „Атен”. Приїжджало сюди товариство з о. сов. Ол. Волянським, парохом Криворівні. Вол. Гнатюк, хоч нездужав і майже непорушно перебував у ліжку чи фотелі, працював над спорядженням великого українського словника, що його укладав із карточок, розкладених біля нього.

Часом письменниця перебувала в селі Городі біля Косова або у віллі пані Гарасимович „Анна” на Москалівці, передмісті Косова. Завжди ходила з нотатником і олівцем, щоб записати якесь нове, цікаве слово.

Після літа треба повертатися до Львова. Там шкільний рік для чоловіка і дітей, а для неї праця над історичними романами. Її відвідують часто наші письменники і мистці. Зимом 1922 р. відвідав письменницю поет Микола Вороний. Про ці відвідини я згадав у моєму нарисі п. н. „Три портрети”: „У кімнаті карпатський орел розгорнув пишно крила наче у леті. На стінах — картини Івана Труша — „Дніпро під Києвом”, „Італійські пінії” і ін. Тут і там у пишних узорах килими і ліжники з Гуцульщини.”

Похилена над рукописом „Шестикрильця” сидить біля бюрока мати.

Хтось стукає у двері. — Відхилию їх й бачу: на порозі мешкання стоїть високий, огрядний мужчина у старшому віці, у футрі зі сивим смушковим коміром і у такій же шапці. Високе чоло. Під густими бровами очі лагідні, нав'язні мелянхолією, над устами — різжок вусів. У руках: угорнутий у білу бібулку вазон, з якого виглядає кілька фіолетних цвіток й зелених листків альпейської фіялки.

„Тут живе пані Катря Гриневичева?” — питає. — Прощу увійти, кажу. — Я Микола Вороний. Сьогодні 7-го грудня, — ім'янини авторки „Непоборних”...

Мати вітає гостя. Його цвітка найшлася на б'юрку матері, а він, сівши, став розказувати: „от, як бачите, пані Катре, — я причимчикував у Львів. Спасибі митрополитові за те, що дістав помешкання у св. Юрі, у партері. З вікон видно митрополичий сад, — маю дві кімнати. — Кажуть, що у них жив передо мною якийсь самітник, прелат. — Мої пляни на майбутнє? Хотілося б мені зорганізувати у Львові школу драматичного мистецтва і у ній навчати молодь. Хотів би я теж зібрати наших мистців і об'єднати у товаристві, — яке б хоч назвати клябом „пантарейців”. Та все те пляни, а поки мушу налаштувати щоденне життя, його буденні клопоти, а не хотілося б докучати ними митрополитові.”

Микола Вороний бував у нас часто. Я намагавсь йо-

„Колись у Шишорах”, рік 1922. Перший ряд згори: О. Олексій Волянський, парох „Українських Атен” — Криворівні, Володимир Гнатюк, етнограф і бібліотекар НТШ, проф. Кузьма з Коломиї. Середній ряд: пані Гнатюкова, пані Роздольська, Катря Гриневичева. Дол. ряд: Леся Гнатюк, невідома особа, Ірина Гнатюк-Косаренко і Ляля Боднар

му у дечому допомогти і звідсіля він прозвав мене „вірним Ібрагімом”.

Драматична школа Вороного й „Клуб пантарейців” стали дійсністю. Вони примістилися у Музичному Інституті ім. М. Лисенка. Бували також зібрання мистців й письменників і в мешканні Вороного. Микола Вороний був поетом і в щоденному житті. Пам’ятаю, що коли одного дня, на свої ім’янини, він влаштував прийняття для багатьох осіб, то другого дня не було у нього що їсти. На мої докори, він відповів: „Між нами основна різниця у тому, що ви, наддністрянці, краєте сир малими пластинками, а ми, наддніпрянці — великими”.

Незадовго Микола Вороний, який писав „мій друже, я красу люблю і кожної хвилини для неї я собі роблю ілюзій одробину” — виїхав за Збруч. Советська влада

веліла йому, — перекладчикові пролетарського гимну на українську мову, поселитись у ...Вороніжі. Тут він і закінчив життя.

Катря Гриневичева працює над історичним романом з княжої доби, — часи по смерті князя Романа Галицького в 1205 р. під Завихвостом. Її праця, почата колись нарисом п. н. „Княжичі” у „Дзвінку”, що його редагувала, з часом, по основних студіях й топографічних дослідіах, — стала історичною повістю.

Чому якраз історичною повістю? На це Гриневичева дає відповідь: „Бажаючи слідом Куліша й Івана Франка дати народові український історичний роман, я посвятилася довголітнім студіям княжої епохи, зокрема князя Романа Галицького та років після його смерті, студіюючи на місці топографію Галича та його історичних пам'яток.”

А далі Гриневичева у своєму ескізі п. н. „Душа — нічия” („Заспів до повісти”, „Ілюстровані Вісті” 1941 р., ч. 4., стор. 9.), розкриває не тільки теми її романів, але й причину, чому вона вибрала власне цю форму писання своїх історичних романів — поезію у прозі.

Ось що вона пише у своєму Заспіві до повісти:
„Був це час моєї ранньої провесни, коли із сторінок моєї шкільної книжки повіяло на мене екзотикою чужої легенди і я, заблуканець здалека, збиралася прийняти її довірливо за свою власну, як птах без роду, що криє голову під стрічне насторошене крило. Мрійливий веселий дівчак, я прогайновувала тепер розтратно кожний святковий день, — як приворожена, шукала оцієї легенди в підземеллях Вавелів та Скалок.

Або передо мною, що ходила тільки танком, як мавка, не було цілої вічності соняшних розигрів серед зелені, краси темнозолотих, з рубіновими іскрами світильників на галузі каштанів? Молодих струмків між синьозорих незабудьок? Русих моїх кіс, що не зітруться ніколи — вони ж чарують прохожих?

Я не знала ще тоді нічого про неповторність днів і

годин, дарованих омані. Як же палко, мало не хижо, в невідпертому, підсвідомому тяготінні до чарів давнини, я розглядала в мрячних навах спатиновані вітражі, чорні, кривавочервоні й золоті ікони, полинялий шовк риз і срібло святих раків!...

З якою жагою хотіла я там чогось конкретного й не осягала! Кожний раз я поверталась голіруч з очих моїх дивоглядних прощ, — не знала такої простої речі, що мої рідні духові джерела були в далеких лісах.

Одне було певне: нерозуміння себе самої наводило на мене моменти остраху, що все це — тайна, недоброзичлива, несприятлива життю, може моему зокрема? В дійсності ж серце малої мандрівниці, що поквално передавала замковим краківським Харонам обол, призначений на ласощі, те серце із сумовито зведеними бровами опанцерувала тверда окремішність, неперекупне почуття виключности, до якого не було воріт.

Таким робом, з цих моїх упертих ходів за спонуками, від яких вище будня палали б думки, лишався тільки часто зовнішній бік вражень. Це було зовсім мало, тож із марним хісном просліджувала я на вишпінках чорно-дубові сталлі краківських костелів і розглядала там перед шкільним дзвінком давньовічні різьби, порепані малюнки й витерті тексти.

А все ж, не завжди було тільки так, і не завжди майже без хісна: іноді йшло звідтам на мою душу, нічию, як теплий вітер, як пахливий віддих, хилялося надо мною й відпливало, в сумовиння одіте... Після довгих перерв це „щось” теплилося знову згодом біля мого плеча, ніби в солодкому порозумінні, натякові без слів...

Це були блискавки над мрячним краєвидом, — це було чітко у голос назване чиесь ім'я. Так, мене розбурхували на один великий мент таємничі „начала” на придолах риз, з-під рук Ягайлової Ядвиги.

І ще хвилювали мене виведені киноваром і сепією заголовки старовинних евангелій, рукописаних не готиком, не знаками латинян і не арабськими гієрогліфа-

ми з бровастим ударом краски на обриві графічного візерунку.

О, це непокоїли мене, що далі зовсім ясно, врочисті руни евангелій, присилених крицевими ланцями до дубових аналоїв. Вони, оці письма, були, як копія полків в ератичному безрусі, і як владичі патериці, простерті з амвонних каменів понад голови народу, — вони були, як престольні крісла й як ступениці для облоги міст.

Кругловини ж оцих буков — синонімів нагадували срібні диски дев'ятисилу й щити дівочих грудей. Мистецький орнамент заплітався навісами з барвінку, дрібно й молодо кучерявився рутою й чорнобривцем. Все це лунало своєрідними музичними ідеями — незначима пісня понад медові поля.

Так, тричі чудні були вони, оці глаголи: войовничі, надихані суворими святощами і роздзвонені поезією високих джерел...

Чи хоча б у сні подумала я тоді що з них навідувалася до мене рідна мати перелета? Що оце прибігала із свого кладовища й нахилялася з молоком надо мною, грудною дитиною, душа мого народу?

Так, я переживала саме трагічну долю парости, відірваної вітром від живого коріння і понесеної на води — глибини, із залитим повинню зеленим сердечком листя, де притаїлася душка глини, крихкий атом тривання. Озброїв мене цією іскрою — снагою, серед мільйонів надій ще одну свою випадкову надію, геній рідної землі.

І ось, між ударами бурунів, щоніч, студені зорі, щодень, то пожар сонця, гилка оця, я сама, лакома плязма національної енергії, боролася якраз у дорозі до ґрунту, до затишку, до м'якого прихилу в діброві...

Хіба це не своєрідна, чудова жага плязми, коли її хвиля мусить віднести вкінці на рідний берег?"

Вихованка Кракова — міста повного історичних пам'яток, душа якої „душа — нічия” причалила врешті до українського, рідного берега, мусіла на шляху своєї

Д-р Ярослав Гриневич, син письменниці, автор цього нарису,
адвокат і журналіст

літературної творчості найти свій вияв в історичній повісті.

У 1924 р. появилася у Львові, накладом в-ва „Ізмарад”, у обгортці з рисунком мистця Миколи Бутовича, книжка Катрі Гриневичевої п. н. „Шоломи в сонці”. Після „Непоборних” — книжка з новим, бойовим заголовком-гаслом. Рисунок проф. М. Бутовича зображував у соняшному колі кількох лицарів на конях, у зброї, у шоломах.

Кілька років пізніше, за часів т. зв. „українізації” цю книжку видало В-во „Рух” (р. 1929.), бібліотека історичних повістей і романів у Києві. У передмові академіка М. Горбаня м. ін. сказано: „Для кожного літературного твору на історичну тему велику роллю грає питання про мову. Це питання слід неодмінно здійснити, коли йде мова й про „Шоломи в сонці”. Річ суперечна, до якої міри треба стилізувати мову в творах розрахованих на широкі кола непідготованих читачів, бож постає питання чи не заважає така стилізація зрозуміти ліпше твір. Постає питання, чи мова, перевантажена архаїзмами, перевантажена давно забутими словами, не стане на перешкоді читати книжку. Ось з цього погляду „Шоломи в сонці” являють не таке часте в українській літературі явище. Твір цей написано мовою, в деяких частинах стилізованою. Щоб краще віддати кольорит доби, авторка пильно вивчала низку стародавніх літературних творів, як от: „Слово о полку Ігоревім”, „Слово Іларіона” та інші, пильно вивчала Галицько-волинський літопис, з зах. українських говірок узяла їхні архаїзми. Це вивчення й дало змогу письменниці написати цей твір чудовою, добре стилізованою мовою. Герої „Шоломів в сонці” не говорять мовою сучасних канцеляристів по українізованих установах, так як ото приміром в Еберса в його творах і фараони говорять доброю мовою середніх інтелігентів.

Катрі Гриневичевій, на мій погляд, пощастило віддати кольорит доби і тут найбільшу вагу має саме мова

твору. Безперечна річ, для того, хто знає негаразд українську мову, повість Гриневичевої буде важкенька, але для того, в кого нема такої перешкоди, зрозуміліше стане багатство мовних образів у „Шоломах в сонці”, яскравіше стануть образи. З „Шоломами в сонці” є те, що з творами Стефаника. Відібрати їхню мову, підігнати їх під загальну мірку, це значить знецінити ці твори, обезбарвити їх цілковито.” —

Одначе, советське видання цієї книжки (тираж 5 тис.), зокрема рисунок М. Самокиша, де простолюдин підіймає кільчасту мачугу на боярина, надало книжці не так історичний, як радше соціально-побутовий характер.

Я вмисне навів тут уривок з писання академіка М. Горбаня, щоб при обговоренні чергового історичного твору Гриневичевої п. н. „Шестикрилець” ясніше представити постать літературознавця д-ра Михайла Рудницького.

У 1926 р. помер Осип Гриневич, чоловік письменниці на 62 році життя, а 40-му вчителювання. Останні свої роки, уже на емеритурі, він вів матуральні курси, і цим дав в обставинах польської дійсности багатьом українцям змогу одержати вчительську працю. Гриневичева залишилась з дітьми: дочкою Одаркою і сином Ярославом. Старший син Володимир, доктор прав, був суддею спочатку у Городенці, а потім у Перемишлі. Він одружився з Марією Федак, дочкою д-ра Степана Федака, сеньйора-адвоката і громадського діяча у Львові, сестрою сина адвоката — також Степана (молодшого), який як член УВО стріляв у Львові до марш. Й. Пілсудського і воеводи Грабовського. Одна із її сестер була заміжня за полк. Євгеном Коновальцем, а друга за полк. Андрієм Мельником.

Наймолодша дочка письменниці Дарія, професор філософії й вчителька в гімназії СС. Василіянок у Львові, вийшла заміж за д-ра Іллю Витановича, професора економічних наук.

Катря Гриневичева працює над історичним романом „Шестикрилець”. Пише поволі, кожний розділ викінчує дбайливо. Це праця кількох років її життя. У її помешканні — робітня: рукописи, книги, записки, що їм вже не вистачає місця на бюрку. Дім серед бозу й каштанів. Мешкання влаштоване в гуцульському стилі: килими, ліжники, різьби з Косова, дещо кераміки з робітні Сергія Литвиненка, який часом відвідував письменницю. Деякі килими композиції Олени Кульчицької.

Молодший син Ярослав приїхав сюди з Богородчан, заявивши, що хоче стати адвокатом. Для цього потрібне перебування у Львові. І ось письменниця живе з молодшим сином.

Її хату відвідують визначні постаті нашого культурно-мистецького життя. Іван Труш малює її портрет. Приїжджаючи до Львова, письменники, мистці, учені вважають своїм обов'язком відвідати Катрю Гриневичеву.

Відвідував письменницю приятель її ще з краківських часів Василь Стефаник. Він розказував про своє життя у Русові, про свої щоденні турботи, з гордістю згадував своїх синів Семена, Юрка і Кирила. А коли двох останніх арештувала польська поліція, письменниця відвідувала їх й опікувалась ними. Вони обидва представлялись їй з-за решітки: „Юрко”, „Кирило”! Поштар приносив часто листи з Русова. Одного дня вона одержала від Стефаника його оповідання п. н. „Сини”. Прочитавши його, К. Гриневичева написала Стефаникові: „Читала Ваше оповідання про синів. — Що там Ваші сини! — То мої сини!” Сини Стефаника були ще молоді і не брали участі у наших визвольних змаганнях, як вояки, а сини письменниці — українські старшини повернулися з „визвольної війни”, старший із московського кожухівського концтабору, а молодший з „чотирокутника смерті”.

Одного дня Гриневичева була схвильована, одначе

весела. Вона нічого не говорила. Тільки пізніше діти довідалися, що Василь Стефаник звернувся до неї з пропозицією з ним одружитися. Вона вияснявала йому, що в неї дорослі діти, вона зв'язана з Львовом, у якому бібліотеки і їй буде важко звикнути до нових форм життя на селі. „Останьмо далі приятелями!” — сказала тепло давньому другові.

В одному із своїх листів Василь Стефаник запрошував її приїхати до нього на довше перебування: „У мене хата простора і ковані скрині повні всякого добра” — писав він. Одначе Катря Гриневичева не скористала з цього запрошення.

У одному з моїх спогадів п. н. „У маніпулянтки” з 1956 р. я занотував: (до речі це власне ця постать, про яку Іван Франко писав у своєму оповіданні п. н. „Маніпулянтка”.)

„Була осінь і листя львівських дерев дуже скоро пожовкло і обсіпалось — за винятком смерек і сосон, що пишались зеленню шпильок у парках. У той час мешканці Львова йшли на цвинтар відвідували померлих, — клали на їх могили ляпади з оливою та свічі, — запалювали їх — і клячма молилися у побожній задумі. І тоді заісновувало між живими й мертвими дружнє зближення, символом якого були покладені на могили китиці цвітів та вінки з чатиння й кипарису. У вечорі над містом стояла луна від сотень тисяч цвинтарних світел і здавалось, що душі померлих приходять сюди з далекої мандрівки, щоб зустрічати своїх рідних.”

У такий осінній день вулицями Львова йшов я мовчки біля матері. Куди ми йшли — я не знав і не допитував, бо бувало не раз, що мати кликала мене для свого товариства. — Цього року була вчасна зима й холодний вітер розсипував вулицями платинки снігу. Ми йшли мовчки вулицею Льва Сапїги, стежками Цитаделі, перейшли на вул. Софії і, не доходячи до Стрийського парку, скрутили у бічну вулицю. Тут в ряді давніх домів, праворуч, ми задержались перед одною кам'яницею.

За хвилю побачимо одну пані — любов Івана Франка — вияснила врешті мати ціль нашого ходу. — Прощу тебе, будь для тієї пані з увагою. — Такий вступ мене зацікавив докраю. Двері відхилилися і в них стала постать старшої віком матрони, яка заговорила до нас польською мовою. — Я, — мимо цілої нехиті до поляків, з якими ми ще недавно воювали, привітав її дуже уважно.

Мешкання, у яке ми ввійшли, було старомодне: вхід вів через кухню, — далі була темна „нижа” а відтак велика ясна кімната з двома вікнами на вулицю. — Мені здавалося, що все тут, почавши від вигляду тієї дивної пані, а скінчивши на хатній обстановці, тхне минулим століттям: і це старомодне, дерев'яне ліжко з дивоглядними різьбами, — і ця комода, і столик, на якому старосвітський альбом з фотографіями, — і пам'ятник, з карток якого виглядали засушені цвіти. Із стін кімнати глядів на нас портрет якогось польського шляхтича, очевидно в рогативці і в контуші, за поясом, при боці була намальована карабеля. Був це портрет покійного чоловіка пані Целіни з Журовських, — Зигмунтовського, скарбового урядовця. На стінах мешкання видно було картини А. Гротгера з фрагментами польського повстання, — під польським орлом на дивані була прикріплена шляхетська карабеля. — Усе те разом уявляло образ патріотичного польського міщанського дому. Певно він зберігся від смерті її чоловіка у 1896 р. — по сьогодні, коли ми прийшли відвідати пані Целіну Зигмунтовську.

Вона ж, середнього росту, статечна матрона, у темному вбранні, — комір блузки сягає високо під шию, волосся коротке, перетикане густо сріблом, правильні черти лиця, чоло у задумі, на ній ніяких прикрас, — так дуже нагадувала собою постать з якоїсь Гротгерівської картини.

— Так, вона живе тут тепер сама. Дивне її життя і дивно воно склалось.

— Іван Франко? — О, це давня історія! тоді молодю панною працювала на пошті. За віконцем з написом „посте рестанте” стояв він, молодий юнак, вдивляючись у мене. Слово „він” звучало у її устах поважно, тепло. Щоб бути близько мене, він не раз писав сам до себе листи на „посте рестанте” та їх відбирав. Ми познайомились, розмовляли навіть...

— Та чи я могла інакше? Я, — полька, шляхтянка, він же русін, у вишиваній сорочці, волосся у нього руде, рухи прості і такі ж манери.

— Наші дороги розійшлися... Журовська стала Зигмунтовською, а він теж одружився.

— Знаю, які були його почування до мене, — він писав про це в книжках — про мене,... про нас.

— В останніх роках свого життя він був опущений, потребував помочі, жіночої руки. Я зрозуміла, що моїм обов'язком бути при ньому. І я була — хоч коротко, бож в мене ще інші, родинні обов'язки, діти...

Мати запитала її, чи вона не жалує того, що не стала дружиною великого письменника.

На це відповіді не було.

Ми попрощали „маніпулянтку”, яка з чарівно-гарної дівчини, з бігом літ, перемінилась у достойну матрону, — одну з тих, що їх маляр малює як символ спілости і поваги років. Вони ж бо творять окрему епоху і залишаються в ній, наче китиця зів'ялого, засушеного квіття, покладеного між сторінки життя.

На вулицях міста шуміло 20-те сторіччя. Ми йшли мовчки, розуміючи одне одного. Мені здавалося, що у ті задушні дні ми засвітили лампадку на спомин одного великого, трагічного кохання.

— Одного разу, коли я вернувся із праці в суді — відвідав нашу хату д-р М. Рудницький, журналіст, літературознавець і сам автор книжки „Нагоди і пригоди”. Мама мала з ним довшу розмову, а коли він вийшов, вона схвильована розповіла мені, що він прийшов з пропозицією, що прочитає і „виправить” мову її історич-

ного роману „Шестикрилець”. Очевидно — не безінтересовно. — Мати відмовила. Вона говорила обурена: „Ніщо інше це не означає, як мовне знищення „Шестикрильця”. У моїй присутності мати аналізувала перебіг розмови. Я успокоював її, говорячи, що не той чи інший критик рішає про твір, але вирішальне значення має ідея твору і його мистецьке виконання.

В 1935 р. Видавництво „Українська Бібліотека” І. Тиктора у Львові видало історичну повість Катрі Гриневичевої „Шестикрилець”. В 1936 році видавництво „Обрії” у Львові видало 700 примірників тієї повісти у мистецькому оформленні Б. Кравцева і з стильовим рисунком обгортки проф. Василя Масютини, що зображував князя Романа Галицького у бойовому ризунку.

Але, вже вкоротці, напередодні журі до творів найновішого українського письменства, згаданий угорі Михайло Рудницький, вмістив у двотижневику „Назустріч” у Львові з 15 січня 1936 р. некорисну рецензію „Шестикрильця”. Таким був його реванж за неприйняття його офери щодо виправлення „Шестикрильця”. А потім, як дальший наслідок цього реванжу, — журі не відмітило „Шестикрильця”. Натомість д-р М. Рудницький і його приятелі признали нагороду його теперішній політичній супутниці Ірині Полотнюк - Вільде за легкого жанру оповідання „Метелики на шпильках” та „Химерне серце”.

Проти рішення М. Рудницького і товаришів демонструвала націоналістична українська молодь, але даремне. В обороні „Шестикрильця” відозвалась також низка наших критиків і літературознавців. Після того письменниця рішила віддати весь свій вільний час вихованню внучки Арети (Рути) Витанович. З цього часу можна було стрінати письменницю щоденно, коли вона ішла вул. Вишневецьких, Ісаковича вниз на вул. Пелчинську, звідти стрімкими стежками Вульки на вул. Малаховських, де мешкали Витановичі — дочка і зять з внукою. І це тривало кілька років.

„Колись у Шишорях”: Праворуч на поручу сидить син письменниці д-р Володимир Гриневич, у 4-ім ряді згори: дочка письменниці Дарія Гриневич, п-а Роздольська, Ляля Боднар, син письменниці Ярослав, Іванна Глібовицька, дочка лісничого і ін.

Одначе українське громадянство добре відрізняло вартість „Метеликів на шпильках” від „Шестикрильця” і відвідувало свою письменницю, підкреслюючи, що „клян” М. Рудницького не є всевладний.

Одного дня її запросили до себе панство Марія і редактор Михайло Струтинські, що мешкали у сусідстві. Вона розказувала опісля синові: під час розмови з ред. Струтинським вийшов із сусідньої кімнати молодий мужчина нижчесереднього росту, добре збудований, правильні черти лица, високе чоло, пронизливий, бистрий погляд очей. — „Степан Бандера, наш чільний політичний діяч” — знайомив письменницю з молодим чоловіком ред. Мих. Струтинський. — „Це Катря Гриневичева, авторка „Непоборних” і „Шоломів в сонці”. Як розказувала письменниця синові Ярославові — ма-

ючи на увазі жертовність нашої молоді у визвольних змаганнях народу і те, що чула про нього — коли він приступив до мене, щоб привітатись, у зворушенні пригорнула його до себе, говорячи: „мій сину!“ — Опісля велася розмова про положення українського народу і організовані дії для визволення з-під ворожої окупації.

Хату письменниці відвідував теж визначний український маляр проф. Олекса Новаківський та його дружина. Пригадую: хтось стукає у двері нашого мешкання. Чи це дівчина з села шукає у місті праці? — така у мене перша думка. До помешкання входить жінка. Мати вітає уважливо цю жінку у гуральській ноші. Крізь її плече барвіста хустка в квіти, рожева блюзка й спідничка у багато складок. Поверх блюзки чорний оксамитовий „кубрачок“, на ногах міські черевички.

Цією жінкою була дружина мистця Олекси Новаківського. Вона принесла зі собою невеличку картину, просить знайти покупця на образ. Лице гості дрібне, одухотворене. Його можна побачити на образах мистця, що мають назву „Моя Муза“. Тоді як у Кракові польські письменники Виспянський, Тетмаєр, Ридель одружувались з гуральськими дівчатами й везли їх в уквітчаних возах у Краків, познайомився з своєю згодом дружиною Марією Пальмовською — студент Олекса Новаківський, що вже тоді за свої праці одержав в академії малярства золоту медалью. О. Новаківський не любив розставатись зі своїми образами і через те у його хаті не завжди було тепло й ситно, а його дружина мусіла нераз шукати підтримки в знайомих.

РОЗДІЛ VII.

Відвідини синів. II-га світ. війна. Большевики а потім — німці. Арешт у Надвірній большевиками брата письменниці. Виїзд на Захід. Криниця. В Судетах. Письма від гетьмана Павла Скоропадського. Ревізія і конфінування. В полосі „нічій”. В таборі ДП у Карльсфельді.

В році 1935 молодший син письменниці Ярослав став адвокатом у Надвірній, у підніжжю Карпат. Там жив теж брат письменниці, адвокат д-р В. Банах. Пані Катря радо приїжджала туди до обох на відвідини. Її брат, — до якого мама мала особливий сантимент, відзначався мистецькою вдачею, — був теж визначним місцевим громадським діячем.

Дня 7-го грудня 1936 р. в день ім'янин пані Катрі, — дивним збігом подій, помер у Русові її приятель з молодих років, ще й з Кракова, письменник, — Василь Стефаник. Через кілька тижнів син Ярослав у Надвірній одержав від неї доручення поїхати у Русів до Стефаників і просити звороту її листування з пок. Василем Стефаником. Зимою, у січні 1937 р. їхав син письменниці з снітинського залізничного двірця саньми по глибокім снігу до Русова. Там він і віднайшов хату Стефаників, — простору, наче гуцульська „гражда”. — В хаті були „ковані” скрині, а на стінах висіли образи Стефаникової племінниці О. Плешкан, учениці проф. О. Новаківського. Гостя привітав син покійного Кирило та його дружина з дому Филипчак, родом із сусіднього села Стецева. Вранці, другого дня я пішов на могилу

письменника. На високому, розлогому горбі, з якого був вид на широкі русівські поля вкриті снігом, — стояв високий, дерев'яний хрест. На ньому й поруч нього на могилі видніли останки із похоронних вінків, стрічки з снігом затертими написами і паперові гірлянди. Гість і Стефаник відвідали родину Филипчаків у Стецевій, — а потім Кирило Стефаник відшукав в хаті жмут поскладаних листів писаних письменницею до пок. Стефаніка на протязі років знайомства. Листи були перев'язані кольоровою стрічкою. Кирило відвіз гостя саньми у Снятин. За декілька тижнів він і Филипчакі відвідали Ярослава Гриневича у Надвірній. Листи передано письменниці, але вони пропали, — а може письменниця їх знищила, не бажаючи, щоб були публіковані.

У вересні 1939 вибухла II-га світова війна. Письменниця була тоді в Надвірній у сина Ярослава, звідки виїхала у Львів. Із заходу йшов грізний вал німецький — зо сходу большевицький. Поляки втікали: військо, адміністрація й цивільне населення. Надвірну зайняли большевицькі війська. Вони пішли далше, а на їх місце прибула цивільна адміністрація і НКВД. Розпочались арешти українських націоналістів, громадських діячів. Одного з перших большевики арештували брата Катрі Гриневичевої, д-ра Валерія Банаха, адвоката в Надвірній. Вони вивезли його у Станиславів а відтак у Донбас до копальні, де його й замучили.

Син Ярослав переїхав в село Зелену коло Рафайлової і там став на працю в надлісництві. Йому, одначе, теж грозило кожної хвилини арештування: він був колишнім українським січовим стрільцем і старшиною українських армій в рр. 1919-20, до цього був головою місцевого т-ва „Луг” і писав до часописів і журналів статті і оповідання з протибольшевицьким змістом. Тікати не було куди і як, — гори були сильно обставлені большевицькими пограничними НКВД-стами і військом.

У січні 1940 р., саме на Святий Вечір, перед хату, де жив син письменниці Ярослав, заїхав автобус із Станиславова. З нього вийшла літня селянка у темній довгій вовняній хустці через плече. Вона увійшла у хату. За хвилину Катря Гриневичева, бо це була вона, квапила свого сина: „Збирайся, вуйко в Надвірній арештований, я чула, що за тобою шукають. Виїжджаємо до Львова, — а як Бог pomoже, далі на захід. Влодко в дорозі до Львова з Бережан. Одарка з чоловіком і дітьми теж готові до дороги. Всім нам грозить небезпека.”

Переночувавши, Гриневичі вранці другого дня подались автобусом в дорогу у Станиславів а далі, залізницею у Львів. Сюди прибув і старший син письменниці Володимир з родиною, з Бережан. Обговорено плян втечі. Нищено записки і листи. Бо письменниця, за її націоналістичний напрям писання, є на списку „приречених”. Про це сказав, їй на зібранні письменників у Львові (під проводом Корнійчука) один її давній приятель. Щоб на випадок обшуку і арештування, не попали у ворожі руки — спалено тоді чимало цінного листування...

Це була велика шкода. Пригадую, що були там листи від Івана Франка, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Осипа Маковея, Марка Черемшини, Богдана Лепкого, Миколи Вороного і інших. Пропали теж килими і записки письменниці що їх передано у переховання у Винники. Письменниця саме тоді збиралась писати нове оповідання.

Одиноким можливим виходом із майже безнадійного положення, яке постало по приході большевиків — був виїзд а радше — втеча. Саме тоді між советським і німецьким урядами заключено умову, на основі якої большевики дозволяли особам „німецького походження” виїхати на захід на терен зайнятий німцями. Треба було роздобути „фіктивні посвідки” про своїх нібито німецьких предків, і на їх підставі зареєструватись на виїзд у невідоме до Німеччини. А була це крайня пора, бо на

вулицю вийшло шумовиння, криміналісти. Порядно вдягнутій людині було небезпечно показатись. Жіночі капелюхи заступили хустки „бабушки”, — мужеські капелюхи — ленінський кашкет. У Львові відбувались масові арешти і розстріли. По домах не було палива ні їжі.

Був кінець січня 1940 року і морози були великі. На т. зв. Чернівецькому двірці вечірньою порою здовж залізничного шляху стояли групи людей — майже вся українська інтелігенція Львова. Потягу нема й не видно. Гострий мороз дошкуляє втікачам. Вони тупцюють, вдаряють руками, розкладають багаття. Тут і там плачуть малі діти, немовля у візочку. До юрби підходить енкаведист і когось шукає. — Довга мовчанка. Врешті. — поїзд. Втікачі заняли місця. Поїзд неопалений, — все одно, — аби їхати, аби далі від „визволителів”. Родина Гриневичів, а з ними письменниця теж тут. Врешті минаємо міст на ріці Сян і втікачі знайшлись під німецькою окупацією. Тут — нові „визволителі”.

Згодом їдемо на захід — у невідоме. Голодно. Нас чають чаєм з м'яти. А далі нашу групу перевезено у місцевість В./В. в Турингії, де вперше ми стрінулись з нацистськими порядками і владою Гестапо. По кількох місяцях на домагання письменниці родину Гриневичів, яка відмовилась прийняти німецьке громадянство, відслано у т. зв. Генеральну Губернію. Письменниця опинилась разом із сином Володимиром і його родиною в Кракові, — а молодший син Ярослав у Грубешові на Холмщині. Оба сини — адвокати. Хоча відносини на Холмщині були дуже важкі й життя повне небезпек з боку поляків і самих німців, пані Катря не раз приїжджала у Грубешів, щоб відвідати сина Ярослава. Також і тоді коли він у р. 1943 перенісся у Болехів. Звідсіля письменниця перенеслась на довший побут у Криницю, на Лемківщині, де знову збирала матеріали для нового твору.

Тимчасом, у Болехові Гестапо арештувало її сина Ярослава. Але на сході тріщить німецький фронт і че-

рез те він міг видобутись з небезпеки і виїхати на захід. Тут, його призначеного на примусову працю в Німеччині, рятує вдруге мати. Вони — в Криниці. Письменниця часто на проходах з приятельскою давніх літ. ред. Оленою Кисілевською. Згодом родина Гриневичів виїжджає у політичну скитальщину на Словаччину, а через Братіславу до Австрії у Відень. Звідси письменниця передістається до Судет у містечко Німес, де залишається надовше. Тут теж перебувала її дочка Одарка з родиною, а згодом прибуває її син Ярослав. У Німесі невелика українська громада втікачів. Письменниця одержувала багату пошту — листування. Їй доручали інколи листи від гетьмана Павла Скоропадського. Листи його з гетьманським гербом і водним знаком. У день уродин письменниці (19-го листопада) у листі гетьмана, поруч бажань — була теж долучена певна сума грошей на потреби письменниці. Все те листування звертає увагу місцевої німецької влади, яка перевела трус в її мешканні, а саму письменницю було конфіновано. Тимчасом, син Ярослав вишукав для українських втікачів нові приміщення в м. Шляккенверт біля Францесбаду. Сюди переїхала письменниця, тут замешкала теж Олена Кисілевська з родиною і багато інших. Над Шляккенвертом з'являлися часто бомбовики, було чути часто сирени алярму. — Письменниця захоувалась тоді зовсім спокійно не шукаючи навіть місця в сховищах.

Але зі сходу йшла поспішним маршем змоторизована большевицька армія. Із заходу переможні альянти. Громада українців Шляккенверту опинилась в т. зв. полосі „нічийї”. Німеччина скапітулювала. Українці рішили йти далі на захід — через Саксонію у Баварію. На шляхах посувались довгі валки втікачів. Правда мандрівка народів. По дорозі були розбиті вщент альянтськими бомбами, зрівняні з землею німецькі міста.

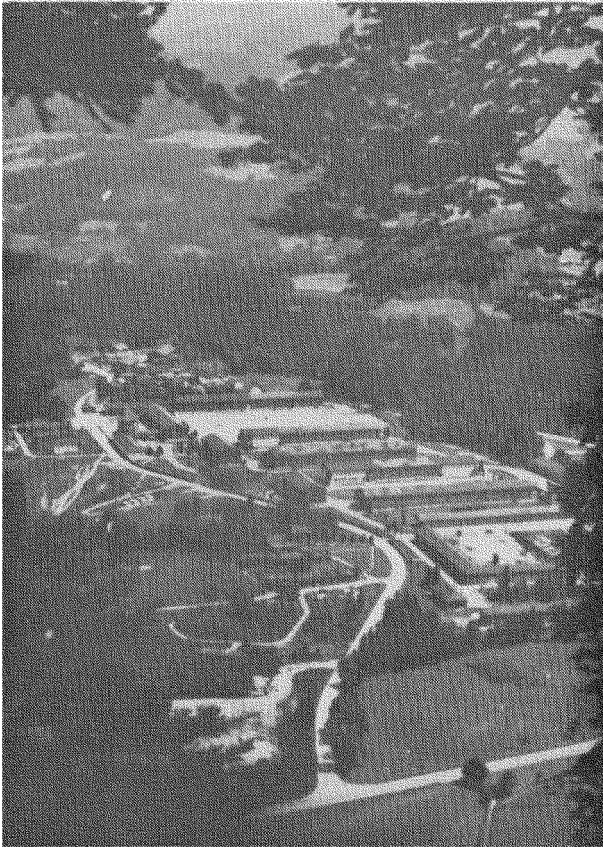
По тижнях мандрівки родина письменниці опинилась в Баварії, в таборі втікачів (ДП) в Карльсфельді біля

Голова письменниці, різьба проф. Сергія Литвиненка

Мюнхену. Табір — десятки дерев'яних бараків. Недалеко ославлений Дахау, де були концентраційні табори за гітлерівського панування.

Тут в Карльсфельді зачалася праця УНРА, а потім ІРО для допомоги втікачам. Письменниця замешкала в адміністраційнім будинку, біля неї майже вся її родина, тобто дочка і сини. В таборі розвивалося мистець-

Вид на табір „Орлик” біля Берхтесгадену

ке життя. Гуртувались мистці, письменники в окремі спілки. Проф. Сергій Литвиненко вирізьбив погруддя письменниці. Цікава зустріч як згадано, колись, при нагоді „хрищення” книжки письменниці „Непоборні”, між письменницею й д-ром Остапом Грицаєм, що перебував у Відні, розгорнулася кореспонденція. Властиво почалася вона довго передтим. Обое — і письменниця і д-р О. Грицай особисто ніколи не зустрічались і себе не знали. Його листи й картки із Відня, писані

каліграфічним письмом і повні патетичних висловів ви-кликували завжди в мене синівську усмішку, бо я знав проф. д-ра Грицяя як мого професора з академічної гімназії у Львові, перед його виїздом до Відня. Він фізичною красою не відзначався (трохи косоокий і дещо вісповатий), — але завжди був елегантно одягнений і його шанували як людину великих культурних вартостей.

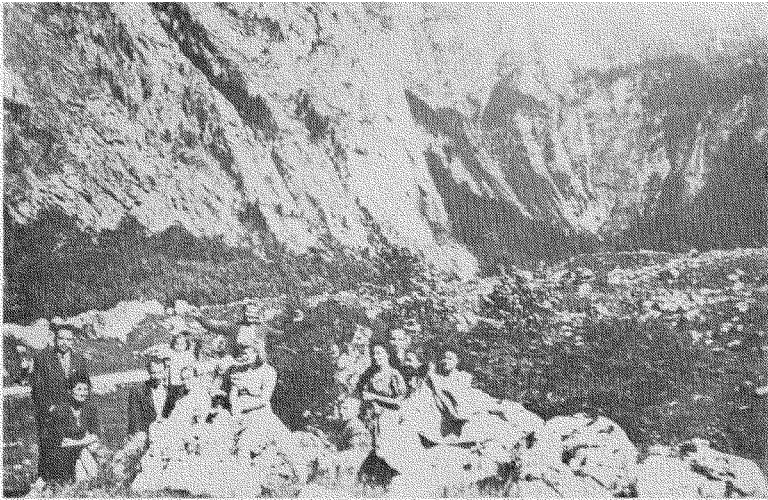
Можна собі уявити яка була перша зустріч К. Гриневичевої, тоді 70-літньої, сивоголової пані з осмаленим на сонці і баварському вітрі обличчям, елегантного, дбайливо зачесаного, на 6 років молодшого джентлмена Остапа Грицяя, — коли вони побачились по довгих роках листування. Мій шановний експрофесор, що злегка загикувавсь, напевно на добру хвилю онімів і тому розмовою певно керувала Гриневичева.

Незадовго частину нашого табору перенесено у Берхтесгаден — Штуб, де він мав назву „Орлик”.

Тут письменниця замешкала разом з молодшим сином Ярославом, — поки недуга діабету не змусила її перенестися на лікування до німецького шпиталю у Швабінґ — Мюнхен.

В лікарні відвідував її поет Євген Маланюк і інші літератори, з правління „Мур”-у та редакцій і журналів. Одначе шпитальне життя у Швабінґу, — далеко від родини, — її пригнічувало й вона писала до сина Ярослава: „Я рішила вертатись! Не хочу вічного ліжка і готової їжі. Хіба шпиталь дім мій? Сьогодні гарна погода, а в нас неволя, — замки, хворі і лиш вони!” У листопаді 1946 р. трісла жилка у мозку хворої письменниці і наступив вилив крові. Про ходження не було мови. Її гарне, чітке письмо змінилось, стало невиразним. Адреса на листах була писана чужою рукою.

З кінцем березня 1947 р. — для всіх несподівано мати приїхала у табір „Орлик”. Її привезла із Швабінґу шпитальна сестра. Мама ходила спираючись на кийок, що його ручка була прикрашена гуцульським орнамен-

Несподівана зустріч на прогулянці до Кеніґзее в 1947 р.

том. Нам стало ясным, що вона знаючи про свій важкий стан, хотіла бути зі своїми. Замешкала зі мною і нераз виходила на недалекий прохід. Вона говорила: „Дивне це життя! Мені здається, що наче деякі його фази повторюються!... Бо чи могла я майже літ тому 30, живу-чи у таборі в Гредінґу, у стіп роги Унтерсберг, що то червоною охрою видніють її мармурові узбіччя, сподіватися, що сьогодні по тридцяти роках, я знайдуся по той бік Альп і знову недалеко гори Унтерсберг?” Вона любила ходити, ішла помало і обережно, сперта звичайно на плече одного із своїх синів, Ярослава чи Володи-мира.

Одного дня вибралось товариство на Кеніґзее, щоб оглянути озеро, древню каплицю на ньому і берег озера. Я повідомив маму про цю прогулянку, але віраджував їй їхати туди, бо дорога доволі важка. Яке було здивування усіх, коли несподівано, вже на другому березі озера, з'явилась мама, яка сама одна, злегковаживши перестороги, відбула дорогу на Кеніґзее. Тут же цю подію відмічено світлиною.

РОЗДІЛ VIII.

Нещасливий випадок через флірт... з пташкою. Знову шпиталь. Д-р Грицай зі мною відвідує востаннє матір. Агонія і — смерть. Похорони.

На початку серпня 1947 р., коли я вийшов з кімнати, а мама лишилась сама, вона як звичайно, сипала пташкам на відчинене вікно кришки хліба. Поховзнула, впала і зламала ногу. Її вміщено у міському шпиталю в Берхтесгадені, де вона лежала після операції у відділі для видужуючих. Вона порівнювала свою обтяжену тягарцями ногу до „мученицького колеса” із картини великомучениці Катерини. Проте ніколи не скаржилась на біль. Тих, що її відвідували, розпитувала про життя у таборі. Особливо цікавилася учасниками рейду Української Повстанської Армії, що у той час опинились у таборі „Орлик”. З німецькими лікарями у шпиталі вона залюбки розмовляла про німецьку й світову літературу й дивувала їх своїм знанням і пам'яттю. В кінці листопада 1947 р. з ноги хворої знято перев'язку й вона почала ходити. Але виявилось, що є ще одне незавважене, невігоєне зламання тієї самої ноги. Знову ліжко, дроти, тягарці.

Цього не міг видержати знесилений організм. Письмениця занепадала з кожним днем. Побажала побачити ще свого старого приятеля д-ра Остапа Грицая.

Був це грудневий день 1947 р. Спокійний, тихий як рідко в Альпах, де гуляє „фен” і снігові лявіни котяться з грукотом у провалля. Із-за гори показалось сонце, розсіваючи тепле проміння по землі, закутаній сніговими килимами.

Похорон письменниці Катрі Гриневичевої 29 грудня 1947 р.

Я йшов з д-р Грицаєм до шпиталю у Берхтесгаден. Йшли ми поволі, підтримуючи один одного, до того ж д-р Грицаєві докучав важкий бронхіт. Минули берхтесгаденський двірець і стрімкою вулицею дійшли до шпитальняних забудовань. Все, серед снігу, здавалось будівлями з карт, якоюсь химерою, що розстелилась під скелистою, рожевою горою Унтерсберг, що висо-чіла в усій своїй могутності.

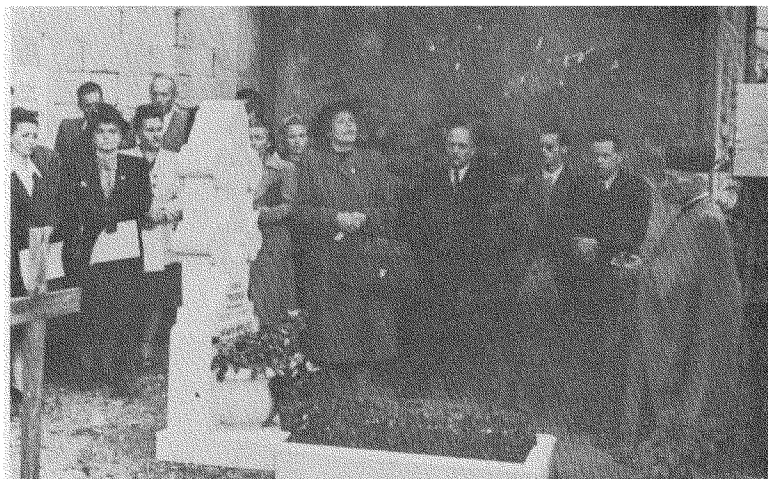
Минули шпитальний поріг в ниші якого різьба: „За-плакана Мати Божа похилилась над тілом замученого Ісуса Христа.” (Піета.) На поверсі — кімната ч. 23. Ко-ридором перейшла у кімнату черниця у білому габіті — сестра Кресценція. Кивнула головою, щоб зачекати. За хвилину ми увійшли. Тут усе біле: і стіни і ліжка, постіль і занавіски. Праворуч від входу мамине ліжко. Лице у неї втомлене. Чоло прислонене волоссям, на її раменах накидка із яснофіолетної волічки. Правильні риси обличчя оживлені рум'янцем гарячки.

Вона пізнала нас обох. До д-ра Грицаєя звернулася: „Ви прийшли, пане докторе, це добре, — бо пізніше ви

Панахиду відправляють оо.: Мартинович, Шехович і Дурбак.
(Службу Божу поминальну відправив висланник апостольського
візитатора о. декан Пилипець з Авсбурга)

б жалували... минаюся.” — Попросила черницю, щоб принести гостеві чаю, бо він хворий. А потім була мова про писання. „Пам’ятаєте, докторе, в однім місці я писала: красота кораблю — вітрила, — воїну ж — оружжя?” ...Писати... для кого? Чи всі зрозуміють?... Де мій син Володимир, — щоб то було фізично можливим, щоб він міг у цю хвилину прийти”...

Посвячення пам'ятника письменниці К. Гриневичевій

Шпитальна сестра принесла д-рові Грицаєві чай, а хвора під її адресою: „ах дізе флігель”! ах ті крила! вона влаштувала мені сьогодні ранок!” Уранці католицький священник уділив хворій останніх Тайн.

Я потішав маму: сьогодні ж св. Миколая. А потім, щоб її не хвилювати, була розмова про ...котів. Вона любила ці сотворіння і колись у таборі напам'ять цитувала про них вірш Шарля Боделе.

Далі розмова йшла про життя у таборі „Орлик”, і що мама як одужає, то знову буде писати, мешкаючи серед української громади, бо вже доволі шпиталів. Д-р Остап Грицай, глибоко зворушений, попрощав хзору, а я залишився при ній.

24 грудня почалась агонія. Мама була непритомна. При її ліжку були ми два її сини. З Міттенвальду, з табору, приїхала дочка Одарка з дітьми і чоловіком. У ніч з 26 на 27-го грудня серце Катрі Гриневичевій перестало битись.

Українська громада величаво ховала свою письменницю. У неділю, 28 грудня, напередодні похоронів

відбулася у грек. кат. церкві табору „Орлик” панахида, що її відправили оо. Мартинович, Шехович і Дурбак. Співав хор „Боян” під диригентурою д-ра В. Ставничого.

В понеділок, 29 грудня о год. 10-ій ранку відбулася в костелі оо. францішканів в Берхтесгадені Заупокійна Служба Божа при численній участі представників усіх організацій, установ табору, шкільної молоді та громадянства. Службу Божу відправив представник громадянства. Службу Божу відправив висланник Апостольського Візитатора о. декан Пилипець з Авгсбурга. Відправлено ще панахиду у каплиці, де лежало тіло покійної. Біля домовини була почесна варта „Пласту” і „СУМ.” — З каплиці вирушив жалібний похід до могили. На чолі походу священики, — далі багато вінків від рідні, від ЦПУЕН, Літературних Клубів, від Об'єднання Українських Жінок, від Марійської Дружини, Товариства Українських Комбатантів, Президії Таборової Ради, Об'єднання Українських Кооператорів та інших.

Над могилою прощали покійну о. декан Пилипець, п-і Михайлина Чайковська від українського жіноцтва, дир. В. Радзикович від Літер. Мистецького Клубу, д-р М. Масюкевич від Центрального і Обласного Представництва Української Еміграції і інші.

Організація Українського Жіноцтва на Еміграції поставила на могилі письменниці пам'ятник з білого мармуру за проектом проф. В. Січинського. Пам'ятник має стилізований подвійний хрест, подібний до того, що його носили, як бойову відзнаку, українські вояки.

„Бо Катря Гриневичева була (як писав у „Свободі” 27 грудня 1952 р. Іван Коровицький) своерідною мистецькою проекцією „Націоналізму” Донцова, що нею був в поезії Ольжич.

Ольжич писав передісторію, Гриневичева про історію, а покоління двадцятих і сорокових років творило нову історію, продовжуючи дії постатей Гриневиче-

Біла пам'ятника — після посвячення

вої і Ольжича. Ці покоління пішли в УВО, в ОУН, в підпілну боротьбу, потім в легіони, похідні групи, у Поліську Січ, у Самооборону, у Дивізії. Це була доба Гриневичевої з пожежами, походами і боями хоч і не завершена державністю, — про яку найбільше місця в творах письменниці.

Вол. Дорошенко.

КАТРЯ ГРИНЕВИЧЕВА

25 грудня мин. року вдійшла від нас видатна українська письменниця і громадська діячка Катря Гриневичева. Не вважаючи на свій вік — в листопаді скінчила 72-роки життя — була вона ще повна творчих задумів і плянів і, якби не нещасливий випадок, про який мова нижче, була б ще жила й працювала.

Покійна належить до визначніших постатей української літератури, займаючи в ній місце поруч таких знаменитих наших жінок-письменниць, як Марко Вовчок, Леся Українка й Ольга Кобилянська. Проте Гриневичева не була в нас популярна, широко читана, як, наприклад, Андрій Чайковський, письменниця. Та й критики й літературознавці, не кажучи вже про авторів шкільних підручників української літератури, майже не приділяли їй уваги, не вважаючи на те, що цього року минає рівно півстоліття, як виступила вона на українську літературну ниву. За цей довгий час своєї письменницької діяльності Покійна полишила по собі чималий дорібок — поезії, новели, повісті, літературні нариси і статті на громадські теми. Але повторюю, хоч друкувалася вона вже з 1893 року, хоч усе близько стояла до літературної братії й сама була редакторкою і співробітницею багатьох часописів, проте широку популярність починає здобувати аж по першій світовій війні, властиво після нещасливого висліду наших визвольних змагань. Тоді на зміну лицарів збройного чину виступають лицарі пера, а між ними жінка-воїн, що далі провадить боротьбу за щастя і долю рідного краю, не даючи землякам зневірюватися. Вона малює стійкі, непохитні душі в своїй славнозвісній збірці новель з життя й побуту галицьких селян, що перебували в таборах для висе-

ленців у Гмюнді, куди евакуювала їх з теренів, загрожених війною, австрійська військова влада. Оця збірка („Непоборні”) звернула увагу широких кіл українського громадянства на талановиту письменницю. Але Гриневичева не належала до тих борзописців, що випускають книжку за книжкою. Крім „Непоборних”, вийшла в тому часі лише невеличка збірочка легенд у дусі Сельми Лягерлеф „По дорозі в Сихем” (1923 р.). Письменниця працює без поспіху, не кваплячись, але наполегливо над ширшими полотнами. Приваблена блискучою постаттю галицько-волинського князя Романа Мстиславовича, Гриневичева пильно студіює княжу старовину тогочасну за літописами й іншими пам’ятками та джерелами, відвідує місцевості, де відбувалися події, що їх вона описує, вивчає місцеву говірку, силкуючись віднайти в її архаїзмах сліди мови, що нею розмовляли наші предки початку XIII віку. На підставі літопису й згаданих говіркових архаїзмів намагається вона відтворити мову своїх героїв. І наслідком такої мозольної лабораторної праці появляються протягом десяти років — від кінця 20-их до кінця 30-тих років — її історичні повісті — „Шестикрилець” і „Шоломи в сонці”, що витримують кілька видань (Шестикрилець 1933 і 1936, Шоломи 1929 у Харкові, з передмовою історика М. Горбаня, і у Львові 1934).

„Шестикрилець” — це поема про князя-лицаря Романа Великого, його життя і діла аж до загину під Завихвостом 1205 року, а „Шоломи в сонці” — повість про події, що настали зараз після цієї катастрофи.

Талановитою рукою малює письменниця сиву старовину своєї тіснішої батьківщини — життя й побут того часу, весь блиск тодішньої княжої держави, що стояла в тісних, безпосередніх зв’язках із Заходом. Не закриваючи очей на негативні сторони тогочасного життя, письменниця все ж не може не захоплюватися величчю самостійної державности далеких предків. І вона малює нам усю велич, красу й пишноту далекої старовини, що

становили такий контраст до мізерії пізнішого часу, до безславного вегетування наших днів в ярмі у сусідів. Образи, що їх дає Гриневичева в своїх історичних повістях, блищать-переливаються всіма барвами давніх фресок. Вони незвичайно надаються до зілюстрування, але, розуміється, пензлем якогось першорядного історичного маляра або баталіста, а також фільму. Якби ми мали свою державу, то напевне історичні повісті Гриневичевої давно вже були б предметом надхнення визначних майстрів нашого фільмового мистецтва. Але в „Шестикрильці” й „Шоломах у сонці” бачимо не тільки горду, величну й барвисту нашу старовину князівського часу, — виявляється в них і аристократична душа в найкращому значенні цього слова їх авторки. Недурно письменницю вабила ця блискуча старовина — вона почувала себе, як у себе вдома, своєю в княжих хоробах, на ловах, турнірах, бенкетах, авдієнціях та на полях кривавих змагань. Хоч сама й невисокого роду, Гриневичева успадкувала від природи горду душу й сильну волю, що поставили її понад рівень її середовища. Справжня аристократка духа, мала в собі стільки душевного гарту, що ніколи не дала себе зламати тому філістерському середовищу, в яким їй доводилося перебувати за життя, з винятком, очевидно, тих коротких хвилин, коли оберталася вона в колі споріднених душ, серед своїх друзів-письменників — Стефаніка, Франка, Лепкого, Вороного, Хоткевича та інших, чи то в Кракові, чи Львові, чи у Криворівні на Гуцульщині. Так, Катря Гриневичева не була собі звичайна жінка, що негідна стати вище понад своє міщанське оточення, понад своє філістерське „щастя”. Це була сильної вдачі, вольова людина, що геть вирвалася з тих пут, що її обмотували. Треба було бути справді сильною натурою, щоб не вгнутиися, не захиріти в тих обставинах, в яких довелося їй працювати. Літературна творчість давала вихід її енергії. В літературу тікала вона від сірої буденщини, в якій судилося їй жити. І цю силу духа бачимо у Катрі Гриневичевої вже з молодих літ.

Доля судила, що молода дівчина почула свою приналежність до великого, хоч і упослідженого українського народу, але почувши, вже сама, силою свого духа, наперекір обставинам не схибала з вибраного шляху, а твердо й рішуче пішла наперед *per aspera ad astra*. Полум'я національної свідомості, раз загорівшись, не пригасало вже ніколи, а навпаки, розпалювалося щораз більше. Про це свідчать якнайкраще саме згадані вище її історичні повісті, де національний патос письменниці досяг свого вершка. Прокинувшись з національної латаргії, Гриневичева не перестає працювати над собою, щоб утвердити своє національне „я”. А рівночасно наполегливо працювала над своєю освітою, пильно доповняючи знання, здобуті в школі. Вона добре вивчає не лише українську, але й всесвітню історію, літературу й культуру. Нічого й казати, що польську та німецьку літературу знала вона напричуд гарно. Це цілком зрозуміло для дівчини, що вчилася в німецькій і польській школі, де здобула до того основи. І в цих студіях присвічувала їй одна мета — навчитися самій, щоб учити других, щоб вирвати своїх земляків із тенет національної темряви. Вона хотіла бути європейкою українського роду й досягла цього. Гриневичеву можна назвати безперебільшення найосвіченішою жінкою в Галичині. Була вона справді репрезентативною постаттю в західноукраїнському житті й сміло могла заступати нас, наше жіноцтво й нашу літературу перед культурним Заходом. А до пари її духовим прикметам була й її фізична статура. Оглядна з себе, виглядала як княгиня. І вся її поведінка була небуденна, а перейнята якоюсь урочистістю. Вона не ходила, а виступала, не говорила, а прорікала. Виглядало це на котурни, хоч у дійсності тут ніяких котурнів не було. Таксамо і мова її, навіть у буденній розмові не була буденною, а якоюсь святковою. Не одному могла ця мова видаватися штучною, навмисною, театральною. Але такий уже був стиль письменниці. Недурно кажуть французи, що *le style c'est l'homme*. З одно-

го боку був він виявом її природи, а з другого — результат навчання. Аджеж наша письменниця вже дорослою дівчиною почала вивчати рідну мову й не переставала студювати її до кінця свого життя, любуючись у рідких словах і висловах, отже, на її мові все лишився наліт книжної науки. Оця то урочистість стилю, забарвленого мовними архаїзмами, тяжка, як пишній, тканій золотом брокат, утомлює пересічного читача її історичних повістей (та й не тільки її історичних повістей, але й інших творів, хоч у меншій мірі). І це головна причина, що широка публіка мало їх читає, хоч побожно признає їх велику вартість. Але, розуміється, їх не можна ковтати одним душком, як якусь легку річ із так званої *Unterhaltungsliteratur*. Лектура повістей Гриневичевої вимагає відповідного наставлення й певної душевної напруги, бо це лектура небуденна, як свого роду святе письмо. Але за те скільки вдячних тем дають ці повісті доброму лекторові! Кожен розділ майже сама для себе картина, ніби мозаїкова ікона. Створити такого роду твір, де не тільки зміст, але й кожен вираз, кожне окреме слово обдумане, зважене й поставлене на своє місце, як камінчик у мозаїці, справа нелегка. Тому то Гриневичева й не могла обдаровувати нас ними, як я вже згадував, раз-по-раз. Тим більше, що й зміст їх вимагав довгих студій.

До своєї творчості ставилася Гриневичева з правдивою побожністю. Творити могла вона тільки за певних умов. В розгاردіяші, балагані, неохайності писати вона не могла. Тільки привівши свою кімнату до ладу, причепуривши її й себе, сідала вона до праці. В хаті мало бути все чисто прибрано.

В останніх роках свого життя покійна письменниця носилася з гадкою написати повість із лемківського життя, оповісти про це, найдалі на захід висунене українське плем'я, що, оточене чужою стихією, не піддавалось асиміляції і, замкнене в своїх горах, твердо й непохитно зберігало свою народну душу. На жаль, несподівана смерть не дала письменниці здійснити свій задум.

О. Кисілевська.

У П'ЯТУ РІЧНИЦЮ

ЖМУТ СПОМИНІВ ПРО КАТРЮ ГРИНЕВИЧЕВУ

Невже ж це проминає вже п'ятий рік з тої пам'ятної хвилини, коли то у врочистий передріздвяний час 1947 року, рознеслася по скитальщині потрясаюча душу вістка: не стало найбільшої української письменниці останньої доби — Катрі Гриневичевої. На чужині, у підніжжю хмаросяглих баварських Альп, на Берхтесгаденському цвинтарі виросла дорога нам могила.

Й хочеться як жмуток квіття кинути в незабудь оцих кілька рядків дружнього, щирого спогаду.

Пам'ятаю за останнього нашого спільного побуту в лемківському живці Криниці, пані Катря, прочитавши в „Громадяниці” мій спогад, присвячений пам'яті Ольги Кобилянської, сказала: — Ви, пані Олено, вірний друг! Колись, як мене не стане, скажіть таке тепле слово й про мене.

Тоді я зжахнулась! — Що ви, пані Катре? Ви ж молодші, здоровіші, бодріші тілом і духом за мене. Це не мені прийдеться про вас, — а навпаки.

А все ж таки — дійшло до того... Чи пані Катря вимовила те слово у таку годину? Але тоді, ще ніщо не заповідало, щоб ці її слова мали стати дійсністю...

Наше знайомство було давнє. Почалося ще з 1912-14 років й зразу нав'язалася між нами тоненька ниточка симпатії, що згодом переіменилася в повну довір'я приязнь. Перші зустрічі в „Жіночій Громаді”, в редакції „Дзвіночка”, а там, затишна кімнатка письменниці при спокійній Мурарській вулиці й моя притулена до старинного Божого храму Волоської церкви, на Підвалю ч. 9.

Доля то розлучувала, відкидала на десятки, а то й сотні миль, то знов, наче пожалівши, разом зводила. Та ми не тратили себе з очей і знов себе віднаходили.

Час першої світової війни. Земля порита гранатами, покраяна глибокими окопами-ровами, щедро полита людською кров'ю. Наші сини в Українських Січових Стрільцях. Нас пориває з собою хвиля біженців - виселенців й прибиває до чужого віденського берега. А в Відні несподівана коротка зустріч при столі воєнної цензури. Але не встигла я відкрити пані Катрі гуманні сторінки тої загально зненавидженої роботи, як пані Катрі не стало. Як несподівано з'явилася, так нагло зникла. Замість неї карточка з табору виселенців із злопам'ятного Гмюнду.

В нових умовах життя відкривається нове поле праці. Мені — в Комітеті для помочі раненим УСС-ам та воякам, пані Катрі серед дівчорі замкнених наче птахи в клітці, мучених голодом, недугами й тугою але непоборних виселенців. Короткі зустрічі, обмін думок, тривоги, і надій та непевности і вкінці з диму згарищ, з кривавих заграви, зійшло сонце волі, що підняло духа до самих вершин. Воскресення! Власна держава, боротьба народу в обороні Її, а там трагічне розбиття всіх надій, задумів, плянів. Упадок, але не зломання.

Йдуть роки праці над відбудовою зруйнованого храму. Роки пильної праці над виплеканням сильного, невгугото духа, що готовий до боротьби за права до життя вільного народу.

Для пані Катрі як письменниці — це найкращі роки розквіту її талану. „Непоборні” це образ неподатности, твердості, невгугутости духа народу. „Шоломи в сонці”, за ними „Шестикрилець”, це наче прецінний образ нашої історії, вишитий працюватими жіночими руками шовковими й золотими нитками. Ці дві історичні повісті коштували авторку роки дослідів і студій княжих часів.

У пляні дальші праці, а в тім друга світова війна з несамовитими переживаннями. Переселення з місця на

Олена Кисілевська з Катрею Гриневичевою
на проході в Жегистові

місце перекреслило всі пляни. Переривають нитку розгорненої творчості. Та все таки пані Катря збирає, гromадить матеріяли, щоб їх використати й у слухний час вложити в нові твори й привести їх вільному народові на його нове господарство...

Посеред тієї бурі, що огорнула світ, ми таки знаходимо себе. Ми перекликаємося карточками так як тепер телефонами. Гало-Гало, пані Катре, ану озовіться! А де Вас шукати, пані Олено?

І все таки серед оглушливого воєнного грохоту, серед подій, що в шаленому бігу, розторощували все, що їм стояло на дорозі, ми знаходили благословенні хвилини передишки: поворот у рідний край й мила наша Лемківщина з красавичною Криницею. Там у санаторії Українського Допомогового Комітету ми мали змогу побути кілька неділь і вперше зійтися близько під одним дахом.

Вона вмiла й любила розповiдати, а я любила i вмiла слухати, не перебиваючи оповiдання недискретними запитаннями. Наче барвні образки пересувались перед моїми очима дитячі, а опiсля й дiвочі лiта панi Катрi, на тлi гарного, старовиною освяченого Кракова. I випадкове пробудження нацiональної свiдомостi, скрiплене знайомiстю з чорнооким юнаком Стефаником й наука рiдного слова, що її подавав вiн гарнiй неофiтцi з буйними золотими косами, що їх, як казав Стефаник, хочеться заплiтати жемчугами.

А там свати приятеля батькiв зi Львова i скоре подружжя молодi Катрi з мало знайомим львовянином. Чи з любови? Хiба нi. Притягнула її, недосвiдчене дiвча „незвичайнiсть ситуацiї”. I те, що вiн був українцем, i те що відкрилась змога побувати у Львовi.

Постать Стефаника i їхня дружба була все тiєю золотою ниточкою, з якою в'язала панi Катря найкращi спогади свого життя, що менi їх передавала. Спогади аж до останнiх лiт життя великого письменника, аж до тих часiв, про якi згадувала панi Катря з мелянхолiйною задумою. Коли то посивiлий письменник вiдвiдував свою давню приятельку у Львовi i запрошував вiдвiдати його в Русовi:

— Пакуйте, панi Катре, в бесаги свою „шовкову драмку” й iдiтьте вiдвiдати старого приятеля в Русовi!

Одначе до тих вiдвiдин не дiйшло i взаємини зi старим приятелем якось так само недокiнченi, як колишнi в лiтах молодечих...

Хотiлося б передати цi спогади в такому незвичайному видi й формi, як менi панi Катря передавала. Але, на жаль, їх треба було б хiба стенографувати. Може для доповнення наведу ще кiлька виїмкiв iз листування панi Катрi, з яких можна хоч трошки пiзнати стиль її мови, а також довiдатися дещо з її воєнних переживань...

СПИС СВІТЛИН

Голова письменниці — різьба проф. Сергія Литвиненка.

„Мій сумнів”, — фотокопія віршу, яким Гриневичева дебютувала в Літературно Науковому Вістнику.

Батько письменниці, — Василь Банах, урядовець у Винниках а потім в Кракові.

Швагер письменниці, — брат її чоловіка, д-р Т. Гриневич, лікар.

Осип Гриневич, — чоловік письменниці.

Катря Банах — 13-літньою дівчинкою.

Катря Гриневичева з синами, Володимиром 4 р. і Ярославом 2 р.

Митрополит у Підлютому.

Те саме.

Ярослав Гриневич, син письменниці, автор цього оповідання, адвокат і журналіст, — як УСС в р. 1916.

Колись в Шешорах — в р. 1922. На світлині у горі: О. Олексій Волянський, парох „Українських Атен” — Криворівні, — Володимир Гнатюк, бібліотекар НТШ і етнограф, проф. Кузьма з Коломиї. — Середущий ряд: п-ні Гнатюкова, п-ні Роздольська, Катря Гриневичева. — Дол. ряд: Леся Гнатюк, невід., Ірина Гнатюк-Косаренко, Ляля Боднар.

На світлині іншій: — праворуч сидить на поруччі син письменниці д-р Володимир Гриневич, — у 4-ім ряді згори: дочка письменниці Дарія Гриневич, — панна Роздольська, Ляля Боднар, син письменниці Ярослав, Іванка Глібовицька, дочка лісничого.

К Гриневичева у 50-ім році життя. (світлив П. Щурат.)

Вид на табір „Орлик” б. Берхтесгадену.

Син письменниці Володимир з дружиною Марією з Федаків і сином Ігорем.

Несподівана зустріч на прогулянці на Кенігзее в 1947 році.

Світлини з її похоронів і посвячення пам'ятника на її могилі в Берхтесгадені.

ВІЙМКИ ІЗ ЛИСТІВ І КАРТОК ПИСЬМЕННИЦІ ДО
МОЛОДШОГО СИНА ЯРОСЛАВА, ІЗ ШПИТАЛЮ
У ШВАБІНГУ В МЮНХЕНІ

29. 11. 1946.

Щодень ходжу потрохи. Нині позбулася страху при ході. Погода погана, краще до мене написати, чим сюди їздити. Проф. Шерех приніс мені вчора вечером книжки і скір'яного кота. — Приходили панове з альманаху „Муза”. Мала б туди дати дещо — та вперед треба довідатись, хто вони, з чийого рамені. Говори з д-ром Шлемкевичем. Проси д-ра Станецького, щоб приїхав як найскоріше. (письмо нерівне, адреса писана чужою рукою.)

26. 12. 1946.

Життя у мене? В 5 і пів год. світять, приносять тепломір, о 6-ій вносять воду до миття, відтак застрик інсуліни. 7-а год. сніданок, 7 і пів стелення ліжок, прятання кімнати. Правдивий млин. Але якось моя снага найстаршої дитини і молоді мами держать мене і я зачинаю ходити. Приходить до мене сестра Любіца Яносович і водить мене пів години по кімнаті. Маю палицю, держусь її, а сестра підкладає долоню під мій лікоть і я ходжу малоццо не добре. Думаю, що такий стан потриває до лютого, потім рада б до дому, та чи буде де?

Дума про „Вальгіжа” — Сави Крилача, не сміє бути нами видана. На таку річ я ніколи б не пішла. Писав до мене Улас Самчук та редактор „Мур”-у.

29. 1. 1947.

Мій стан можливий, думаю про поворот на крилах. З „Еком” в справі ілюстрацій ще не говорила. „Потому” — поділіте між себе книжки всі — право власности всіх

дітей. З кінцем лютого або початком березня, як потепліє — приїду. Саме тепер погода є зла і вогка, мабуть віє „фен”.

20. 2. 1947.

Нині сказав лікар, що як тільки дещо потепліє, мушу відїхати додому. Роблять зусилля, щоб вчинити мене здібною до дороги. Як то прийдеться, не знаю. Одна розвага, — що людина була і — нема. Зокрема після першого гудка. Я ходжу іноді без палиці добре — але мучуся скоро.

26. 2. 1947.

Дістаю часто листи від Одарки. Дзвінка є спеціальна. Пише: „Читай, бабця, мій лист, побачиш, поздоровієш. Як я була хвора, а Ти мені написала то я поздоровіла”. Подумай, як смішно й гарно пише мала. Мале так говорить, що можна сміятись і заплакати...

1. 3. 1947.

Твій лист як усе двигнув мене на дусі, прийшов в сам час...

БІБЛІОГРАФІЯ

К. Гриневичева. Батько Петро і його діти, В-во „Просвіта”, Львів, 1900 р.

Катря Гриневичева: „Григ. Квітка Основьяненко і його твори”, УПТ, Львів 1903 р.

Катря Гриневичева: „Легенди і оповідання”, В-во УПТ, Львів, 1902 р.

Катря Гриневичева: „Непоборні”, оповідання, Львів Р. Б. 1926, Бібліотека „Логос”, обгортка Павла Ковжуна.

Катря Гриневичева: „Шестикрилець”, Львів, 1935 р., Українська Бібліотека, ч. 35, видавець Іван Тиктор.

Катря Гриневичева: „Шестикрилець”, історичні нариси, II-ге доповнене видання. Львів, 1936, В-во „Обрії”, обгортка М. Масютина. 700 номер. прим.

Катря Гриневичева: „Шоломи в сонці”, історичний роман, В-во „Ізмарагд” у Львові, р. 1924.

Катря Гриневичева: „Шоломи в сонці”. — Бібліотека істор. повістей і романів, В-во „Рух” в Києві, з передмовою М. Горбана, рисунок на обгортці М. Самокиша. (Тираж 5000 прим.)

Катря Гриневичева: „По дорозі в Сихем”, Р. Громницький, Львів 1920 р.

Катря Гриневичева: „Маестозо”, журнал *Пробосм*, ч. 4, Прага 1941 р.

Алманах українського студентського життя в Кракові, Краків 1931, стор. 18-та. К. Гриневичева: „Спомин”.

Назустріч”, Львів, 15-го січня 1936 — двотижневик. — Література, мистецтво, наука, громадське життя, стор. 5. Д-р Михайло Рудницький: „21 книжка за 21 місяців”. (Катря Гриневичева „Шестикрилець”, історична повість.)

Д-р Остап Грицай: „Володарка слова” — Тіням Катрі Гриневичевої (19 листопада 1875 — 27 грудня 1947). Китиця білих рож на могилу Дорогої і Незабутньої. Журнал *Орлик* — місячник культури і суспільного життя. Рік III. Березень 1948, ч. 3.

Д-р Остап Грицай: „Катря Гриневичева” — риски до портрету, журнал *Громадянка*, — орган Об'єднання українських жінок на еміграції і місячний додаток до часопису *Час*. Рік III. ч. 2/3, р. 1948, Авгсбург.

- Арка ч. 1, січень 1948 р. Видавництво „Українська Трибуна”,
а) стаття І. К. п. з. „Катря Гриневичева”,
б) Катря Гриневичева: „Зустрічі з поетом”.

Арка, ч. 5, травень 1948 р.

- а) Е. М.: „Пам'яті Катрі Гриневичевої”.

- б) Богдан Гармаш: „Дзвінок і Катря Гриневичева”.

Володимир Дорошенко: „Катря Гриневичева”, посмертна згадка часопис *Наше Життя* — Авґсбург, 1 лютого 1948 р.

Володимир Дорошенко: „Катря Гриневичева” літер. крит. огляд її творчості *Літературно-Науковий Вісник на Еміграції*, стор. 115-120, Річник XXXII, травень 1948, Регенсбург, Західна Німеччина.

Іван Коровицький: „Катря Гриневичева” в п'ятиріччя смерті, *Свобода*, Джерзі Ситі, 1952 р.

Іван Людим (Іван Коровицький): „На могилі Катрі Гриневичевої”. *Національна Трибуна* ч. 24 з 5-го падолиста 1950 р., Нью-Йорк.

Юрій Шерех: „Нарис сучасної української літературної мови”, Мюнхен 1951.

Марія Струтинська: „Катря Гриневичева”, журнал *Овид*, Чікаґо, грудень 1951, ч. 12.

Олена Кисілевська: „У п'яту річницю”, жмут споминів про Катрю Гриневичеву, журнал *Наше життя*, Канада, лютий 1953 р.

Жіночий Світ, грудень 1953 р., ч. 12, стор. 2-га. Д-р О. Грицай: „Як я попросився з Катрею Гриневичевою”.

Рідне Слово, вісник літератури, мистецтва і науки ч. 2, Мюнхен-Карльсфельд. — О. Грицай: „Ескізи до трьох літературних портретів”.

Ярослав Гриневич: „Іван Франко і Катря Гриневичева”, щоденник *Свобода*, Джерзі Ситі, 15 серпня 1956 р., відчитане на Конференції УВАН в Нью-Йорку 23 лютого 1958 р. в зв'язку з 10-літтям смерті письменниці.

Ярослав Гриневич: „Три портрети”, фейлетон у *Свободі* з 20 січня 1956 р.

Ярослав Гриневич: „У маніпулянтки”, фейлетон у *Свободі*.

Ярослав Гриневич: „Колись у Підлютому...”, *Свобода* з листопада 1958 р.

Ярослав Гриневич: „Мій Львів”, — *Крила*, орган молоді „Сума”, Нью-Йорк, ч. 1, січень 1952.

Hermann Kesten: „Dichter im Cafe”. Wien-Muenchen 1959.

З М І С Т

Від Видавництва 5

Вступ Я. Гриневича — автора нарису 7

I. РОЗДІЛ 9

Дитячий і дівочий вік письменниці. Винники. Краків. Вплив польського оточення і лік проти нього. Артур Гурський і конспірація. „Народовіщання”. Академічна Громада у Кракові. Василь Стефаник. Письменниця виходить заміж за Осипа Гриневича і виїжджає до Львова. Віднайдена Батьківщина.

II. РОЗДІЛ 19

Вигляд міста Львова у ті часи. Дещо з історії міста. Греко-католицька катедра св. Юра. Українські львівські установи. Наше міщанство. Шкільна молодь. Боротьба українців за їх права, і жертви. Зустріч з Іваном Франком. Діти. Візита у І. Франка. Культурне українське життя у Львові. Гриневичева дістає нагороду Дубравського за книжку. — „Батько Петро і його діти”.

III. РОЗДІЛ 33

К. Гриневичева редагує „Дзвінок”. Співробітники. Листи Юрія Липи. Що потрібно дитячому письменникові. Лібуша. Перші історичні нариси у „Дзвінку”. Поїздки у Криворівню. Львів модернізує свій вигляд. Великий Митрополит. Підлюте. Топографічні дослідження у Галичі і околицях. Відвідини Східної України і чільних людей.

IV. РОЗДІЛ 38

Поворот з України. Учителювання в Чернівцях. Стріча з Ольгою Кобилянською. Вибух I світової війни. Останні відвідини Івана Франка. Табір виселенців у Гмюнді. Табір у Гредігу. Поворот до Львова.

V. РОЗДІЛ 41

Події на Україні. Будується власна держава. Листопадовий зрив у 1918 р. у Львові. Катря Гриневичева в редакції „Українського Слова”. Наші війська залишають Львів.

VI. РОЗДІЛ 45

Гриневичева головою „Союзу Українок”. Поїздки на Гуцульщину. Микола Вороний у Львові. Праця письменниці над її історичними романами. „Шоломи у сонці”. Советське видання тієї книги. Смерть мужа письменниці. Дочка Дарія і сини Володимир і Ярослав. Родина Федаків. Відвідини Василя Стефаника й несподівані оспівчини. Сини... Праця над „Шестикрильцем”. Жюрі. Біла внуки.

VII. РОЗДІЛ 61

Відвідини у Надвірній. Смерть В. Стефаника. II світова війна. Прихід большевиків. Большевики арештують брата письменниці. Виїзд на Захід. Письменниця із сином Володимиром. Криниця. В Судетах. В таборі ДП в Карльсфельді в Баварії. Всі разом. Зустріч письменниці з д-ром Остапом Грицаєм. Переїзд у інший табір, у Берхтесгаден-Штруб. Шпиталь. Листи від гетьмана П. Скоропадського.

VIII. РОЗДІЛ 70

Нещасливий випадок. Знову шпиталь. Відвідини у ньому. Д-р Грицай відвідує востаннє письменницю.

Агонія і смерть. Величаві похорони. Українське жіноцтво на еміграції фундує на могилі письменниці пам'ятник проекту проф. Вол. Січинського. Синтеза творчости Катрі Гриневичевої в статті проф. Івана Коровицького.

Уривки з статті Вол. Дорошенка і Ол. Кисілевської . . 76

Світлини 85

Виймки із деяких листів письменниці до сина

Ярослава 87

Бібліографія 89

ПРИМІТКА

Твори Катрі Гриневичевої, листування, світлини і ін. є у віданні УВАН в Нью-Йорку, в архіві. Кружок з тасьмою награною в Літературно - Мистецькому Клубі в Нью-Йорку з перебігу Академії з нагоди 5-річчя смерти письменниці є у віданні Наукового Товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку.